

**”On sitä omaa aikaa ja yhteisöllisyyttä”
Romanien kodille antamat merkitykset Pohjois-
Pohjanmaalla**

Pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
Kulttuuriantropologia
Syksy 2015
Emmi Vepsäläinen

Sisällys

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen taustaa	4
1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	6
1.3 Romaneista ja kodista aiemmin tehty tutkimus	7
2 Merkitysten teoriaa	11
2.1 Kulttuurinen merkitys	11
2.2 Etnisyys kulttuurisena merkityksenä	15
2.3 Paikka ja koti kulttuurisina merkityksinä	16
3 Tutkimusprosessi	22
3.1 Tutkimusaineisto	22
3.2 Tutkimusprosessin kulku	25
3.3 Onnistumisen iloa ja epävarmuuden alhoa	30
4 Kiertolaisuudesta kulttuuriseen murrokseen	34
4.1 Romanien historian vaiheita Suomessa	34
4.2 Romanit Suomessa nykyisin	40
5 Katse kohti kotia	43
5.1 Lapsuudenkoti merkitysten muodostamisen kehtona	43
5.1.1 Lapsuudenkotien pysyvyys ja pysymättömyys	43
5.1.2 Lapsuudenkodin fyysinen ympäristö	47
5.1.3 Lapsuudenkodista lähteminen	50
5.2 Kodin merkitys ympäröivässä maailmassa	55
5.2.1 Tapakulttuuri osana elämää	56
5.2.2 Koti osana ympäristöä	59
5.3 Kodin merkitys arjen pyörimisen ja pyörittämisen mahdollistajana	65

5.3.1 Kodin tekeminen.....	66
5.3.2 Kodin ilmapiiri.....	71
5.3.3 Kodin paikat.....	75
6 Merkitysten muutokset	82
6.1 Turvapaikan muuttuvat roolit	82
6.2 Historiallisten vaiheiden vaikutus kodin merkityksiin	85
6.3 Uudet kiertolaiset	92
7 Lopuksi: Kodin tekijät	96
Lähteet	100
Liitteet	109

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Alussa olivat kauniit ja koristeelliset vaatteet, tummatukkaiset naiset, muiden epäluuloiset puheet ja pikkutytön kiinnostus. Vähitellen nuo naiset määrittyivät aikuisten puheessa romaneiksi tai mustalaisiksi. Silloin, kun romanit sattuivat keskusteluissa tulemaan aiheeksi, kaikilla näytti olevan heistä jonkinlainen mielipide. Kukaan henkilöistä, joiden kanssa aiheesta keskustelin, ei tuntunut suhtautuvan romaneihin neutraalisti. Jokaisella oli vähintään vitsi tai autokauppoihin liittyvä kertomus kerrottavanaan.

En totta kai itsekään ollut vapaa romaneihin kohdistuvista ennakkoluuloista. Mielessäni romanit olivat laulutaitoista kansaa (onhan heitä osallistunut paljon Tangomarkkinoille), heidän kävelytyylinsä oli leveää ja puheäänensä kuului julkisissa tiloissa kauas (populaarikulttuurin sketsihahmot), he syyllistyivät myymälävarkauksiin ja muihin huijauksiin (keskustelut samalla kesätyöpaikalla työskennelleen vartijan kanssa). Toisaalta kaikki edellä mainitut piirteet sopisivat myös kantasuomalaisiin. Kaikista näistä ennako-luuloista huolimatta minulla ei kuitenkaan koskaan ollut ollut minkäänlaista kokemusta romanien kohtaamisesta. Vähitellen kiinnostukseni alkoi syventyä: mikä on tuo ihmisryhmä, joka asuu Suomessa, puhuu suomea, mutta josta toisaalta niin paljon luullaan ja toisaalta niin vähän tiedetään?

Samoihin aikoihin tuli ajankohtaiseksi miettiä gradun aihetta. Oma entisen kotitaloustieteilijän perintö heijasteli taustalla, kun valitsin aiheeksi loppumattoman kiinnostuksen kohteeni, kodin. Voisin sanoa olevani ”koti-ihminen” eli viihdyn kotona ja haluan tehdä siitä omanlaiseni paikan. Minusta on myös ollut aina kiehtovaa keskustella ihmisten kanssa heidän kodeistaan, sen merkittäväydestä tai huomaamattomuudesta.

Tutkiessani kulttuuriantropologian kandidaatin työtäni varten suomalaisten keittiölle antamia merkityksiä minua alkoi kiinnostaa myös koti laajempänä käsitteenä. Keittiö sai haastateltavieni puheissa muitakin merkityksiä kuin vain paikkana ruoanlaitolle ja aloin miettiä, kuinka laajan skaalan merkityksiä myös koti voisi ihmisten ajatuksissa saada. Usein koti ikään kuin vain on ja sille annettuja merkityksiä harvemmin eritellään. Kuitenkin koti on suurimmalle osalle ihmisistä tärkeä paikka, vaikka harvat kiinnittävät sen olemassaoloon sen suurempaa huomiota. Kotiin kaivataan, kaikki paikat eivät ole koteja ja kaikkia ei kotiin kutsuta.

Halusin toisaalta myös tutkimusaiheen, joka veisi minut hieman kauemmas tuttuudesta kotiantropologian kentällä. Romanit ovat Suomessa oma etninen vähemmistönsä, joka selkeästi erottuu muusta väestöstä ja tarjoaa näin mahdollisuuden tutkimusaiheen valintaan ja rajaukseen. Tutustuessani Suomen romaneista kirjoitettuun aineistoon olin saanut selville pääosin eroavaisuuksia romanien ja muiden suomalaisten tapakulttuurissa, mikä mielestäni tarjosi hyvinkin ”eksoottisen” tutkimuskohteen. Toisaalta, koska romani-

väestö on sisäisesti heterogeeninen ryhmä kuten kantaväestökin, olin kiinnostunut myös selvittämään löytyisikö romanien ja kantaväestön väliltä yhtäläisyyksiä. Päädyinkin yhdistämään nämä kaksi kiinnostukseni kohdetta, kodin ja romanit.

Tutkimuksessani käytän termiä romani, joka on peräisin kansainvälisen romanikielen ihmistä tarkoittavasta sanasta *rom* (Vastavastensa 2007: 8). Romanien historiaa käsittelevässä osuudessa olen käyttänyt myös termejä *tattari* ja *mustalainen* silloin, kun lähteenä käyttämässäni aineistossa on näitä termejä käytetty.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää haastattelemieni romanien käsityksiä ja ajatuksia kodista sekä sitä, mitä koti heille merkitsee. Lisäksi pyrin selvittämään millaisia erilaisia merkityksiä haastateltavat kodilleen antavat. Tätä kautta yritän saada selville onko informanteillani yksi vai useampi koti ja mistä lähtökohdista he määrittelevät jonkin tietyn paikan kodikseen. Olen kiinnostunut myös mahdollisista muutoksista kodille annetuissa merkityksissä. Pysyvätkö merkitykset samana läpi elämän vai kokevatko ne muutoksia?

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Millaisia merkityksiä haastattelemanani romanit antavat kodille?
- Mitkä asiat vaikuttavat romanien kodille antamien merkitysten muodostumiseen?

- Onko haastattelemieni romanien kodille antamissa merkityksissä tapahtunut muutoksia?

Tutkimukseni tavoitteena ei ole tehdä haastatteluiden pohjalta yleistystä kaikkien romanien kodille antamista merkityksistä. En myöskään keskity tässä tutkimuksessa laajasti romanien tapakulttuuriin tai sen esittelyyn, koska aiheesta on jo tehty useita kattavia tutkimuksia. Tuon esiin Suomen romanien tapakulttuuriin liittyviä piirteitä niiltä osin, kun ne ilmenevät haastatteluaineistossani kotiin liittyen. Tarkoitukseni ei ole vähätellä tapakulttuurin merkitystä romanien elämässä ja sen vaikutusta kodin merkitysten muodostumisessa. Tapakulttuuri on kuitenkin vain yksi näkökulma, josta kodille annettuja merkityksiä voi lähestyä ja oma tavoitteeni on tarkastella aihetta muistakin lähtökohdista.

Lisäksi henkilökohtaisella tasolla minua kiinnostaa selvittää eroavatko haastattelemieni romanien käsitykset kodista esimerkiksi omista kantasuomalaisen käsityksistäni. Kuten Claude Lévi-Strauss on asian ilmaissut, antropologian tavoitteena on tutkia ihmisten erilaisuutta, mutta myös selvittää, missä määrin kaikkien ihmisten voidaan sanoa olevan samanlaisia (Lévi-Strauss 1985: 25).

1.3 Romaneista ja kodista aiemmin tehty tutkimus

Kodista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin tutustuessani törmäsin toisaalta kirjallisuuden vähyyteen ja toisaalta runsauteen. Koti oli monessa tapauksessa osa tutkimusta, mutta sitä oli tutkittu jonkin muun aiheen näkökulmasta, kuten kulutustottumusten tai perheen.

Itse koti oli tutkimuksen kohteena harvoin. Onneksi kuitenkin löysin muutaman teoksen kodin tutkimuksesta, jotka osoittautuivat arvokkaiksi helmiksi omaa tutkimusta suunnitellessani.

Romaneita käsittelevää aiempaa tutkimusta löysin melko hyvin. Suomessa etenkin sosiologian ja historian tutkimuksen alalla romaneita on tutkittu, mutta varsinaisesti kulttuuriantropologian tutkimuskentällä romanit näyttävät olevan vähän esillä oleva ryhmä. Tutkimus-kirjallisuuteen tutustuessani on hyödyllistä huomata, että romaneja on useimmiten kuvattu vallanpitäjien tai valtaväestön näkökulmasta. Myös käyttämässäni lähdeaineistossa painottuu muiden kuin romanien romaneista tekemä tutkimus ja myös oma näkökulmani on ulkopuolisen. Olen kuitenkin pyrkinyt etsimään tutkimuksia, jotka perustuvat yhteistyöhön tutkijoiden ja romanien itsensä kanssa. Romanien kodille antamista merkityksistä en löytänyt aiempaa tutkimusta, joten esittelen seuraavassa erikseen muutamia keskeisiä tutkimuksia sekä kodista että romaneista.

Kulttuuriantropologian saralla Mary Douglas (1991) on tutkinut kotia monitasoisena ilmiönä. Douglasin pääajatuksena on, että kotia ei voi määritellä pelkästään sen toimintojen kautta vaan se on symbolinen paikka. Kotia nimenomaan tehdään arkisten toimintojen kautta.

Kotia ovat pohtineet ja siitä ovat kirjoittaneet myös Anni Vilkkö, Asko Suikkanen ja Johanna Järvinen-Tassopoulos (2010) sekä Hanna Johannsson ja Kirsi Saarikangas (2009). Molemmat teokset sisältävät

usean eri kirjoittajan tekstejä kodista ja avaavat monipuolisia näkökulmia kodin tutkimiseen ja siitä kirjoittamiseen.

Panu Pulman (2012) toimittama *Suomen romanien historia* on läpyleikkauksen Suomen romanien historiasta aina varhaisvaiheista 2000-luvulle saakka. Teos antoi paljon uutta tietoa niin romaneista kuin suomalaisten instituutioiden suhtautumisesta romaneihin. Monien kirjoittajien, niin romanien kuin kantaväestöön kuuluvien, kirjoittamat osiot käsittelevät paitsi romanien historiaa, myös muita romanikulttuurin keskeisiä piirteitä kuten musiikkia, kieltä ja uskonnollisuutta. Etenkin sosiaaliantropologi Anna Maria Viljasen kirjoittama osuus romanien tapakulttuurista toimi valaisevana tietolähteenä kootessani tietoa romanien arkielämään vaikuttavista puhtaussäännöistä.

Airi Markkanen (2003) on tehnyt etnografista tutkimusta romaninaisten elämäntilasta. Tutkimuksen näkökulma on nuoresta tytöstä vanhuuteen asti ja Markkanen tuo oivallisesti esiin sen, kuinka saman ryhmän sisällä perinteet kulkeutuvat sukupolvelta toiselle seuraten kuitenkin aikaansa ja muokkautuen aina sukupolvien mukaan. Tutkimuksen pääpaino on juuri kodin piirin havainnoimisessa, joten sinällään se tarjoaa ”kotoisamman” otteen romanitutkimukseen kuin monet muut romaneita koskevat selvitykset.

Mielenkiintoisen lähestymistavan romanien arkielämään Suomessa tarjoaa myös Ritva Anttonen (2009). Anttonen tutkimus valaisee tekijöitä syrjinnän taustalla, romanien kokemuksia sekä syrjinnän

vaikutuksia yrittäjän arkeen. Suomalaisista tutkimuksista olen hyödyntänyt myös Ympäristöministeriön romaneita ja asumista koskevaa opasta (2003) sekä Sosiaalhallituksen selvityksiä romanien asunto-oloista (1986) saadakseni selville suomalaisten instituutioiden suhtautumista romaneihin asumisen näkökulmasta.

Vaikka keskityn tutkimuksessani suomalaisten romanien kotielämään, avartavia näkökulmia ovat antaneet myös muiden maiden romanien parissa tutkimusta tehneiden antropologien teokset. Sosiaaliantropologi Judith Okely (1975, 1983) on tutkinut romaneita Englannissa useiden vuosikymmenten ajan. Hänen mukaansa romanien tutkimusta ei tehty juurikaan ennen 1970-lukua, sillä romaneita pidettiin toisaalta ”vieraina”, mutta samalla liian kotoisina tai länsimaisen kulttuurin kyllästäminä. Toisaalta nykyään ”eksoottisen” nomadikansan määritelmä on vanhentunut, koska romanit ovat kaupungistuneet. (ks. Markkanen 2003) Okelyn tutkimustulokset ovat olleet valaisevia ja niiden kautta olen saanut tietoa esimerkiksi englantilaisten romanien elinkeinoista ja perhekäsityksistä. Anne Sutherland (1975) on vastaavasti tehnyt tutkimusta Yhdysvalloissa romanien parissa ja kirjoittanut omien kenttätöidensä pohjalta mielenkiintoisia ja monipuolisia teoksia.

2 Merkitysten teoriaa

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys muodostuu keskeisimmistä käsitteistä, joita tutkimalla pyrin valottamaan kotia, sille annettuja merkityksiä sekä kodin asemaa haastattelemieni romanien elämässä. Kulttuurinen merkitys on tärkeässä osassa teoriataustaa. Romani-kulttuuri on Suomessa omanlaisensa, muusta väestöstä erottuva kulttuuri, joten on hyödyllistä tuntea kulttuurin vaikutus eri asioista muodostamiimme käsityksiin ja niille annettuihin merkityksiin. Lisäksi romanit ovat Suomessa vähemmistöryhmä, joka määritellään maamme lainsäädännössä etniseksi vähemmistöksi. Kyseinen määritelmä vaikuttaa suuresti paitsi romanien asemaan myös siihen, miten muut heidät näkevät. Paikka-käsitteen määrittely ja kodin tarkastelu omanlaisenaan paikkana auttaa ymmärtämään kaikkia niitä monitasoisia merkityksiä, joita kodille voidaan antaa.

2.1 Kulttuurinen merkitys

Ihmiset antavat elämässään asioille merkityksiä. Nämä merkitykset eivät kuitenkaan ole vapaasti leijuvia ajatushaituvia tai ideoita, vaan osa materiaalista ja sosiaalista maailmaa. (Hall 2003: 85.) Antropologiassa kiinnostus merkitysten tutkimiseen alkoi kasvaa 1960-luvulta lähtien. Antropologi Clifford Geertz (1926-2006) ja hänen tutkimuksensa symbolien merkityksestä yhteisöissä olivat osa näkyvyyttä saaneesta tutkimussuuntauksesta.

Geertzin mukaan kulttuuri on ihmisten muodostama merkitys-järjestelmä, jossa toimiminen on merkityksellistä. Tiettyä toimintaa

tutkittaessa se saa merkityksensä juuri kyseisestä kontekstista ja kulttuurista käsin. (Geertz 1973: 5.) Lisäksi Geertzin mukaan kulttuuri on tietynlainen merkityksistä ja symboleista koostuva konteksti ja antropologien tehtävänä on yrittää tulkita kutakin kulttuuria ohjaavia symboleita. Kulttuurin tutkiminen on siis symbolien ja jaettujen merkitysten tulkintaa. (Geertz 1973: 83.)

Kognitiivista antropologiaa tutkineiden Naomi Quinin ja Claudia Straussin mukaan se, mitä jokin asia henkilölle merkitsee, riippuu siitä, mitä kyseinen henkilö juuri siinä tilanteessa kokee. Lisäksi merkityksen muodostumiseen vaikuttaa henkilön oma tulkinnallinen kehys, joka muodostuu hänen aikaisemmista kokemuksistaan. Kulttuurinen merkitys on tyypillinen tulkinta jostakin objektista tai tapahtumasta, joka syntyy ihmisessä aikaisempien samankaltaisten elämäkokemusten seurauksena. Kulttuurinen tarkoittaa heidän mukaansa sitä, että erilaiset elämäkokemukset synnyttävät erilaisia tulkintoja merkityksestä. (Strauss & Quinn 1997: 6.)

Siihen, millaisia merkityksiä annamme asioille, vaikuttavat näin ollen myös kulttuuriset mallit. Kognitiivisen antropologian tutkijat lähtevät useimmiten siitä oletuksesta, että tiettyyn ryhmään kuuluvat ihmiset jakavat samanlaisen käsityksen ympäröivästä maailmasta. Nämä käsitykset on opittu ja sisäistetty jaettujen kokemusten kautta ja niiden muodostamia kokonaisuuksia kutsutaan kulttuurisiksi malleiksi. Yksilöt luottavat näihin malleihin yrittäessään luoda ympäröivän maailman itselleen toimivaksi ja loogiseksi sekä järjestäessään omia ajatuksiaan, tunteitaan ja tekojaan. (Quinn 2005:

2-4.) Kulttuuriset mallit ovat siis yhteisöllisesti jaettuina tulkintoja todellisuudesta. Malleja voi olla tarjolla samaan aikaan useita ja ne voivat olla keskenään kilpailevia tai elää sopuisaa rinnakkaiseloa. (Quinn & Holland 1987: 4.)

Ihmisten asioille antamia merkityksiä ei voida pitää valmiiksi kasattuna pakettina. Merkitykset ovat ihmisten aktiivisia rakennelmia ja käynnissä olevia prosesseja, joita kulttuuriset resurssit avustavat. (Shore 1996: 7.) Merkitykset rakennetaan yksilöllisesti ja toisaalta vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Esimerkiksi uskonnot ovat yhteisten pyhää koskevien merkitysten kantajia, joilla toisaalta luodaan yhteenkuuluvuutta ja toisaalta erottaudutaan muista. Arkiset käytännöt taas luovat totutun ja perinteisenä pidetyn tavan tehdä asioita ja antavat merkityksen tietyille tapahtumille ihmiselämän varrella samalla luoden linkkejä entisten sukupolvien elämään. (Hall 2003: 90-91.)

Ihmiset, jotka hallitsevat saman kielen, voivat kommunikoida keskenään ja jakaa eri asioille antamia merkityksiä (Hall 2003:88). Narratiivit ovat yksi kielen ja puheen muoto, joita luomalla ihmiset antavat maailmalle, elämälleen ja siihen kuuluville tapahtumille merkityksiä. Narratiivi-käsitteelle ei ole varsinaisesti yhtä kaikenkattavaa määritelmää, mutta tässä tutkimuksessa käytän kulttuuri-antropologi Marjo Taivalantin väitöstutkimuksessaan muotoilemaa määritelmää sosiaalipsykologi Vilma Hännistä mukaillen: *narratiivi* on henkilön narratiivisessa ajattelussa rakentuva mielen sisäinen

merkitysten muodostelma, jolle on ominaista prosessuaalisuus ja juonellisuus. (Taivalantti 2012: 54.)

Ihmisille on tyypillistä narratiivien jakaminen ja *kertomus* onkin narratiivin kielellinen ilmaisu. Kertomus syntyy tilanteessa, jossa kertoja tulkitsee elämänsä tapahtumia ja kertoo ne kuulijalle. (Hänninen 2002: 22.) Kertomuksilla näin ollen välitetään ja tuotetaan merkityksiä (Heikkinen 2001: 129). Useimmiten jaetut kulttuuriset mallit tai merkitykset ovat ihmisille niin sanottua hiljaista tietoa tai ”läpinäkyviä”. Kulttuuriantropologian ja lingvistisen antropologian tutkijat ovat nykyään yhtä mieltä siitä, että narratiivitutkimus ei käsittele niinkään sitä, mitä kertomuksessa kerrotaan, vaan sitä, mitä nämä kertomukset paljastavat kulttuurin usein tiedostamattomista malleista. (Hill 2005: 157). Haastatteleamalla ihmisiä ja tutkimalla kertomuksia näitä malleja voidaan tehdä ”näkyviksi” (Quinn 2005: 2-4).

Esimerkiksi elämäkerrat ovat tietyllä tapaa jäsenyneitä kertomuksia. Kertomusten nähdään juuri tarinallisen jäsenyneisyytensä vuoksi tuovan esiin kulttuurista todellisuutta, sillä tarinalliset jäsennykset ilmentävät yhteisön moraalijäsennyksiä ja uskomuksia (Hänninen 2002: 16-18). Kertojan elämäkerralliset ja elämähistorialliset kokemukset muodostavat lisäksi persoonallisen ja kulttuurisen resurssin, jonka avulla hän rakentaa kertomusta menneestä ja tulkitsee nykyistä maailmaa, rakentaa tai vahvistaa identiteettiään sekä merkityksellistää elämässään olevia asioita. (Huotelin 1996: 25.) Kotia tutkittaessa juuri narratiivien ja kertomusten tutkimus voi

auttaa löytämään kotiin liittyvät usein hiljaisena tai huomaamattomana tietona piilevät merkitykset.

2.2 Etnisyys kulttuurisena merkityksenä

Antropologiassa etnisyydellä tarkoitetaan suhteita sellaisten ryhmien välillä, jotka katsovat kulttuurisesti eroavansa toisistaan. Kuitenkaan pelkästään se, että kaksi ryhmää eroaa toisistaan kulttuurisesti, ei synnytä etnisyyttä, vaan tarvitaan myös näiden kahden ryhmän välistä kanssakäymistä. Antropologi Thomas Hylland Eriksenin mukaan etnisyys rakentuu, kun ihmisten välisessä kanssakäymisessä kulttuurisista eroista tehdään merkityksellisiä. Ihmiset siis tulevat tietoiseksi omasta kulttuuristaan vasta tavattuun erilaisesta kulttuurista lähtöisin olevia ihmisiä. (Eriksen 2004: 340-341.)

Etnisten ryhmien peruspiirteinä on ryhmään kuuluvien yhteinen identiteetti, jota voimistetaan historialla ja tarinoilla ryhmän yhteisestä alkuperästä. Yhteisenä pidettyä historiaa voidaan käyttää myös poliittisiin tarkoituksiin. (Chapman, McDonald & Tonkin 1989: 1-2.) Etnisiin ryhmiin liitettävällä ajatuksella myyttisestä alkuperämaasta voidaan perustella esimerkiksi se, miksi toisilla ihmisillä tai ryhmillä on suurempi oikeus asua jossain kuin muilla. Etnisen ryhmän yhteisellä historialla voidaan myös vaatia erilaisia oikeuksia kuten tasa-arvoista kohtelua enemmistöön nähden ja oman kulttuurin piirteiden säilyttämistä.

Sosiaaliantropologi Fredrik Barthin etnisyyden mallissa etnisyydellä on sosiaalinen luonne ja sen tutkimuksessa olisikin hyödyllisempää

keskittyä sosiaalisiin prosesseihin kuin painottaa liiaksi kulttuurista sisältöä. Barth korostaa, että etnisyys ei muodostu kulttuuripiirteistä vaan huomio pitää kiinnittää ryhmien välisiin sosiaalisiin rajoihin. Etnisyyttä ei siis ajatella jonkin ihmisen tai ryhmän ominaispiirteeksi vaan ihmisten ja ryhmien välisiin suhteisiin kuuluvaksi. (Barth 1969: 10-11.)

Etniset rajat eivät ole kiveen hakattuja vaan niiden yli kulkee jatkuvasti ihmisiä ja tietoa. Fredrik Barthin etnisyyden mallissa sosiaalisten prosessien muodostamat etniset rajat ovat sekä dynaamisia että neuvoteltavina. Etniset ryhmät vahvistavat olemassaoloaan sosiaalisesti ja ideologisesti niin, että sekä ryhmän jäsenet että ulkopuoliset tiedostavat ryhmän erilaisuuden muista. Lisäksi erottautuminen näkyy sosiaalisissa käytännöissä kuten kielessä, elinkeinoissa tai avioitumiskäytännöissä. (Barth 1969: 10-11, 14.)

Etnisyys nousee usein tärkeäksi seikaksi sellaisissa tilanteissa, joissa kulttuurisesti lähellä toisiaan olevat ryhmät ovat säännöllisessä kanssakäymisessä keskenään. Nykyään näyttääkin siltä, että mitä lähemmäksi ja samankaltaisemmaksi ihmiset keskenään tulevat, sitä suuremmaksi nousee tarve korostaa eroja ja erottautumista. (Eriksen 2004: 341.)

2.3 Paikka ja koti kulttuurisina merkityksinä

Paikka käsitteenä sisältää useita erilaisia kulttuurisia merkityksiä. Puhetapana paikkaa käytetään hyväksi, kun ihmiset asemoivat itsensä yhteiskunnassa tietyllä tavalla. Paikka toimii tietynlaisena

symbolisena takuuna kulttuurisesta yhteenkuuluvuudesta: samassa paikassa asuvien ajatellaan jakavan samanlainen kulttuuri ja muodostavan yhtenäisen ryhmän. Toisaalta on olemassa myös kulttuureita, joita edustavat ryhmät eivät asu samassa vakiintuneessa paikassa tai jotka ovat joutuneet lähtemään kotiseuduiltaan. (Hall 2003: 91-92.)

Paikkojen voidaan ajatella olevan yhteisöllisten historioiden ja henkilökohtaisten kokemusten muodostamia rakennelmia. Ne sisältävät paitsi fyysisiä maantieteellisiä yksityiskohtia myös muistoja sekä paikoissa läsnä olevista ihmisistä että siellä olleista henkilöistä. Sosiaaliantropologi Clifford Sather tuokin esiin filosofi Edward Casey'n ajatuksen, että paikka on kaikkein perustavanlaatuisin ruumiillistuneen kokemuksen ilmentymä (Sather 2001: 171). Paikan luonnetta ja ominaisuuksia ei voi siis täysin määrittää ennalta, vaan ne on tehtävä ja luotava. (Semi 2010: 13.)

Poliittista maantiedettä tutkineen John A. Agnewn (ks. Semi 2010: 22) teorian mukaan paikan määritelmää voidaan tarkastella kolmesta lähtökohdasta käsin. Paikka voidaan käsittää ensinnäkin tilassa olevana sijaintina, jossa on jokin toiminta tai objekti ja joka on mahdollisesti yhteydessä muihin sijainteihin. Toiseksi paikka voidaan määrittellä tiettyjen arkeen kuuluvien toimien keskipisteenä. Tässä tapauksessa keskeisiä verrattuna edelliseen kohtaan ovat ihmisten sosiaaliset suhteet ja ympäristölliset muutokset. Kolmanneksi paikan määrittelyn lähtökohdaksi Agnew esittelee paikkatunteen. Sen avulla

paikkaa voidaan tarkastella osallistumisen ja yksilöllisen kiintymyksen kautta.

Agnewn teoriaa (ks. Semi 2010: 22) mukailleen kotiin paikkana liitetään monia juuri kodille ominaisia toimintoja kuten kotityöt. Lisäksi koti on yhteydessä muihin tiloihin, kuten esimerkiksi naapureihin tai työpaikkoihin. Toiseksi koti on monien arkeen kuuluvien toimintojen keskipiste ja nämä toiminnot näkyvät etenkin ihmisten keskinäisissä suhteissa. Perheenjäsenet, muut sukulaiset, ystävät ja kämppäkaverit muodostavat keskenään sosiaalisia suhteita, jotka ilmenevät esimerkiksi kuulumisten vaihtona ruokapöydän ääressä.

Kolmanneksi kotiin liittyy myös paikkatunne. Koti on jossain ja sille pyritään asettamaan rajat. Lisäksi koti osallistaa ihmisiä erilaisiin toimintoihin. Oli kyseessä sitten kotitöihin kuuluvat askareet, kuten siivouspäivän urakointi tai puutarhanhoito, kotona henkilöt osallistuvat erilaisiin tapahtumiin ja samalla syntyy erilaisia kotiin liittyviä tunteita.

Toisaalta kulttuuriantropologi Mary Douglas on kirjoittanut, että kotia ei voi määritellä pelkästään sen toimintojen mukaan, sillä muuten koti ei eroaisi esimerkiksi hotellista. Koti on symbolinen paikka, joka sitoo yhteen arkielämän erilaisia Aspekteja, kuten ruoanlaiton tai kotona asuvien yhdessä viettämisen ajan. Kotia tehdään näitä Aspekteja toistamalla. Kotia luovilla käytänteillä on kuitenkin sekä ajallinen että tilallinen rakenne. Kotona käytettyä aikaa

sääntelevät samat käytänteet, joiden mukaan tila on järjestetty. Tästä johtuen tutut tilat ja objektit voivat sulkea ihmisiä sekä sisäpuolelle että ulkopuolelle: kodin käytänteet sekä yhdistävät että erottavat ihmisiä. (Douglas 1991: 288-289.)

Koti ei ole välttämättä sidoksissa tiettyyn paikkaan, mutta koti alkaa siinä prosessissa, kun tilaa aletaan järjestää. Koti on asujiensa kotiin liittyvien ajatusten realisoituma. Toisaalta koti myös kontrolloi asukkaitaan. Douglasin mukaan kodin toiminta riippuu siitä pystyykö se täyttämään asukkaitensa tarpeet. Tarpeita täytetään yhteisen hyvän nimissä. Kodilla ja siellä asuvilla on useimmiten yhteiset tilat, joista huolehditaan sekä yhteiset tulot, joilla hankitaan esimerkiksi ruoka. Tämä yhtenäisyys aiheuttaa sen, että kotona esimerkiksi syödään sitä, mikä käy kaikille sen sijaan, että jokainen syö mitä haluaa. Mary Douglas onkin kuvaillut ideaa kodista nostalgian ja vastarinnan sekoitukseksi: toisaalta nuoret eivät malta odottaa kotoa poismuuttamista, mutta toisaalta kotiin myös suhtaudutaan sääntöineen kaikkineen kaiholla. (Douglas 1991: 287-289, 304.)

Kodin merkitystäyteyttä on haastavaa kuvata sekä sen arkisen ja itsestään selvän luonteen takia että toisaalta kotikokemusten monitasoisuuden vuoksi (Vilkko 2010b: 52). Lisäksi kotiin on suhtauduttu tunteisiin vetoavana, latautuneena ja myös epämääräisenä käsitteenä, jolloin sen tutkimus on voitu sivuuttaa. Toisaalta kodin jäädessä tieteellisen määrittelyn katvealueelle sille on voitu antaa normatiivisia ja ideaalisia merkityksiä, jolloin voidaan puhua kodin romantisoimisesta. Ihanteellinen arvoasetelma kodista,

sen pysyvyydestä ja yksityisyydestä on kuitenkin jopa vaarallinen, koska tällöin voidaan helposti sivuuttaa kotiin liittyvät ongelmat. (Vilkko 2010a: 12-13.)

Jos kotiin suhtaudutaan pelkästään yksityisyyden alueelle kuuluvana paikkana, jäävät helposti huomaamatta sosiaaliset ja kulttuuriset säännöt, jotka vaikuttavat kodin muotoutumiseen. Esimerkiksi sukupuolittuneet ideologiat vaikuttavat edelleen kodin muodostumiseen kuten vaikkapa kotitöiden jakautumiseen (Ruckenstein 2009; Huttu 2005).

Kodin käsitteellä on myös politisoitunut luonne. Kodin ideaalin sitoutuminen vain yhteen paikkaan paitsi kaventaa tutkimusnäkökulmia myös eriarvoistaa ihmisiä. Jos ihanteellinen koti nähdään jonnekin kuulumisen symbolina, rajataan tarkastelun ulkopuolelle ne, joilla ei ole paikallaan pysyvää kotia. (Huttunen 2009: 221, 228.) Saman ajatusmallin turvin voidaan myös perustella, miksi toisilla ihmisillä on oikeus perustaa kotinsa ja asua jossakin kotipaikassa ja toisilla taas ei.

Koti on ihmisille usein suurempi kuin sen fyysinen tila. Lisäksi ihmisellä voi olla useita paikkoja, jotka sisältävät jonkin kodin piirteen (Huttunen 2009: 230). Anni Vilkon (2010a: 12) mukaan kotiin on sidoksissa sosiaalisuus, aistimellisuus, affektiivisuus, spatiaalisuus, kieli, kulttuuri, kansallisuus ja rajattomuus, jotka vaikuttavat paitsi kodin sisällä myös laajentuvat kotien ulkopuolelle.

Koti rakentuu jokapäiväiselle, arkiselle ja toistuvalla toiminnallemme ja suojaa meitä. Se on itsestään selvä useimmille, mikä näkyy siinä, että kotia tai sen merkityksiä ei usein sen kummemmin pohdita. Kotia leimaavasta toiston logiikasta huolimatta se ei kuitenkaan jää muutosten ulkopuolelle. Kodin olemassaolon peruspilarit ovat jatkuvuus ja murros. (Vilkko 2010a: 14.)

Seuraavassa eli kolmannessa luvussa siirryn käsittelemään tutkimusprosessia eli sitä, millaisten vaiheiden kautta sain kootuksi tutkimukseni aineiston ja miten aineistoa käsittelin. Neljännessä luvussa on lyhyt katsaus romanien historiallisiin vaiheisiin Suomessa sekä heidän tilanteeseensa Suomessa nykyisin. Viides luku keskittyy haastatteluista saamani aineiston käsittelyyn ja analysointiin eli keskityn tarkastelemaan sitä, millaisia merkityksiä haastateltavat kodille antavat.

3 Tutkimusprosessi

Antropologista narratiivitutkimusta tehneet Elinor Ochs ja Lisa Capps ovat sitä mieltä, että narratiivi on universaali ilmaisun tapa, joka esiintyy erilaisissa kulttuureissa ympäri maailman (Ochs & Capps 1996: 19). Valitsin tutkimusmetodikseni narratiivien tutkimuksen, koska muodostamalla narratiiveja ja kertomalla kertomuksia ihmiset rakentavat ja järjestävät menneisyyttään, tulkitsevat nykyisyyttä ja ympäröivää maailmaa sekä merkityksellistävät tapahtumia. (Huotelin 1996: 25.)

3.1 Tutkimusaineisto

”Jätin takin eteiseen, asunto oli siisti, pieni mustalaistyyliin sisustettu yksiö, pitsiverhot, paljon pieniä koriste-esineitä, musta nahkakalusto, yhdellä seinällä itämainen gobeliini ja toisella tauluina surusilmäisten itkevien lasten kuvia, eteisessä kuparitauluja, yhteen niistä oli taottu jonkin raamatunlauseen alle ristityt kädet. Takaseinällä tikitti suuri kello ja pöydällä tekokukat odottivat seuraavaa aamua ja Takmarin pölyrätin rivakkaa kosketusta.”

Lainaus on Riikka Tannerin ja Tuula Lindin kirjasta *Käheä-ääninen tyttö, kaalengo tsaj* (2009), jossa kerrotaan paitsi romaninainen Tuula Lindin elämästä myös hänen äitinsä ja isoäitinsä vaiheista. Valitsin tämän kirjassa esiintyvän kuvauksen romaniparis-kunnan asunnosta, koska se vastasi monilta osin omia ennakko-oletuksiani romanikodin ulkoisesta olemuksesta ennen kuin olin vierailut yhdessäkään romani-kodissa.

Pro gradu -työni romanien kodille antamista merkityksistä on laadullinen tutkimus ja pohjautuu kuuteen eri haastatteluun, joissa haastattelin yhteensä kymmentä romania. Haastattelut tehtiin Oulun ja ympäryskuntien alueella talvella 2014-2015. Kaikki paitsi yksi haastatteluista tehtiin haastateltavien kodeissa. Kaksi haastateltavista ei ollut varsinaisesti kotonaan, vaan vierailulla sukulaistensa luona, joita tulin alun perin haastattelemaan. Onnekseni myös he suostuivat osallistumaan tutkimukseeni. Haastateltavista neljä oli miehiä ja kuusi naisia ja iältään he olivat 1950-1990 -luvulla syntyneitä.

Haastateltavista kaikki paitsi yksi mies olivat perheellisiä. Kuusi haastateltavaa muodostivat keskenään kolme avioparia. Vanhin haastateltavista oli leski ja asui yksin. Haastatelluista miehistä kaikki asuivat seuduilla tai ainakin lähiseuduilla, josta olivat kotoisin. Naisista kaikki olivat muuttaneet pois kotiseudultaan mennessään naimisiin ja asettuneet puolisoitensa kotipaikkakunnalle. Naiset olivat kotoisin Etelä-, Itä- ja Pohjois-Suomesta.

Vaikka tutkimusaiheeni ja tutkimuskysymykseni eivät liity aiheisiin, joista esiin tullut tieto voisi olla vahingollista haastateltavilleni, en kuitenkaan tutkimuseettisistä syistä tuo esiin tarkkoja paikannimiä. Haastatteluiden alussa kerroin kaikille informanteille, että en paljasta heidän identiteettiään tutkimuksessani. Aineistoni on pieni ja pieneltä alueelta kerätty, joten tarkkojen ikien ja paikkakuntien kertominen voi paljastaa haastateltavieni henkilöllisyyden. Tosin osa haastateltavistani oli tuttuja keskenään ja tiesivät jo etukäteen, keitä olin käynyt haastattelemassa.

Haastatteluhetkellä lähes kaikki haastateltavani asuivat vuokralla joko kerrostalossa tai rivitalossa. Yksi haastateltava asui omistamassaan omakotitalossa. Aineistossani romanien asumisessa ei siis ollut nähtävissä suuria eroja verrattuna samanikäisten kantasuomalaisten asumiseen.

Haastattelut olivat kestoltaan tunnista kahteen tuntiin ja litteroituna materiaalina haastatteluaineistoa on yhteensä 148 sivua. Litteroin haastattelut tarkasti sanasta sanaan, sillä halusin saada varmasti kaikki sanavalinnat ja lausahdukset talteen, jotta aineiston analyysi olisi mahdollisimman monipuolinen.

Toisaalta on silti otettava huomioon Anna Maria Viljasen esiin tuoma seikka, jonka mukaan romanien käyttämä suomenkieli sekä non-verbaalit ilmaisut voivat osoittautua erilaisiksi kuin mihin tutkija on omassa ympäristössään tottunut. Suomenkielen sanat ovat tuttuja, mutta merkitykset voivat vaihdella haastattelijan ja haastateltavan välillä. (Viljanen 2003: 64.)

Lisäksi Anna Maria Viljanen kirjoittaa, että romanitutkimusta tekevä kantaväestön tutkija huomaa nämä erot usein vasta jonkin ajan kuluttua. Omassa aineistossani tuli vastaan muutamia ilmauksia, jotka jäivät minulle hieman epäselviksi. Ilmaukset eivät kuitenkaan esiintyneet varsinaisesti kotia tai sen merkitystä käsittelevissä kohdissa, joten ne eivät vaikuttaneet suuresti analyysiin.

Litteroinnin jälkeen muodostin haastattelemilleni henkilöille koodit, joita käytän tekstissäni esiintyvissä lainauksissa. Koodit muodostin

haastateltavan sukupuolen, sattumanvaraisen järjestysnumeron sekä viidellä vuodella skaalatun iän mukaan.

3.2 Tutkimusprosessin kulku

Sain kaikkien haastateltavieni yhteystiedot henkilöltä, jonka kanssa olin keskustellut aiemmin syksyllä tutkimukseni aiheesta ja sen toteuttamisen mahdollisuudesta. Kyseinen henkilö on virkamies, joka työskentelee romaniasioiden parissa ja tunsu entuudestaan kaikki romanit, joiden yhteystiedot häneltä sain. Tavoitin haastattelemani romanit puhelimitse ja kaikki suhtautuivat positiivisesti tutkimukseeni sekä siihen osallistumiseen. Suurin osa haastateltavista oli romaniyhdistysaktiiveja, millä saattoi olla vaikutusta haastatteluun osallistumiseen suostumisessa, sillä he olivat jo tottuneita puhumaan romaniasioista romaniyhteisön ulkopuolisten henkilöiden kanssa.

Ensimmäinen haastattelu tehtiin Oulun kaupunginkirjaston kahvilassa. Ensimmäinen haastateltavani oli kärsivällinen ja näytti suhtautuvan ymmärtäväisesti aloittelevan tutkijan hermoiluun. Teknisesti haastattelu sujui hyvin, mutta uskon haastattelupaikan julkisuuden ja muiden viereisissä pöydissä istuneiden ihmisten voineen vaikuttaa siihen, mitä haastateltava omasta kodistaan ja siihen liitetystä merkityksistä kertoi. Lisäksi myös minä haastattelijana olin hänelle vieras.

Seuraavat haastattelut tehtiin haastateltavien kodeissa. Yksi oli yksilöhaastattelu, jossa pääsin ehkä parhaiten esittämään tarkentavia

kysymyksiä, koska puhujia oli vain yksi. Yksi haastatteluista oli myös yksilöhaastattelu, mutta haastateltavan puoliso oli paikalla ja osallistui pari kertaa haastattelun kulkuun. Haastateltavan puoliso oli osallistunut myös itse aikaisemmin haastatteluuni, joten hän tunsi tutkimukseni aiheen sekä kysymykseni. Vaikka puoliso osallistui haastattelun kulkuun vain parissa kohdassa, uskon kuitenkin, että hänen läsnäolonsa saattoi vaikuttaa siihen, mitä haastateltava minulle kertoi. Tämä on otettava huomioon vastauksia analysoitaessa. Yksi haastattelu oli ryhmähaastattelu, jossa oli yhteensä kolme osallistujaa. Kaksi heistä oli keskenään naimisissa ja kolmas perheen sukulaismies. Viidentenä haastattelin yhtä pariskuntaa.

Viimeisenä haastattelin yhtä henkilöä, jonka sukulaisnainen liittyi puolivälissä haastattelua mukaan. Sukulainen oli iäkkäämpi kuin aiemmat haastateltavani, mikä tarjosi mielenkiintoisen näkökulman haastattelulle. Kahden toisensa tuntevan henkilön haastattelu oli palkitsevaa, sillä he tekivät myös toisilleen tarkentavia kysymyksiä ja muistuttivat toisiaan kotiin liittyvistä tapahtumista, jotka eivät välttämättä olisi tulleet esiin pelkästään vieraan haastattelijan kanssa jutellessa.

Vaikka olin erittäin iloinen uuden haastateltavan ilmaantumisesta, koin, että haastattelun kulku hieman rikkoontui. Minulla oli välillä vaikeuksia pitää haastattelua kasassa tai syventää jatkokysymyksillä haastateltavien vastauksia, koska en tiennyt jälkeinpäin tilanteeseen saapuneen henkilön kotitaustoista mitään. Lisäksi ensimmäinen haastateltavani muuttui vähäsanaisemmaksi toisen henkilön liittyessä

haastatteluun. Uskon, että ainakin osasyynä saattoi olla kunnioitus vanhempaa henkilöä kohtaan. Toki olimme ehtineet keskustella siihen mennessä noin tunnin verran, joten syynä saattoi olla myös väsymys.

Kaikki haastattelutilanteet ja haastateltavat olivat erilaisia. Yhteistä oli se, että haastattelut tehtiin pääosin keittiöpöydän ääressä ja kaikissa kodeissa minulle tarjottiin kahvit. Haastattelutilanteiden taustalle muodostui oma yksilöllinen äänimaailmansa, jonka loivat kotiin liittyvät toiminnot: kodinkoneet hurisivat, lastenlelut soivat ja ujelsivat. Osa haastattelutilanteista katkesi välillä sukulaisten soittamiin puhe-luihin tai perheiden pienten lasten vaatiessa huomiota.

Tehdessäni haastatteluita minulla oli valmiina haastattelurunko, johon olin koonnut teemoja ja kysymyksiä tutkimusaiheeseeni liittyen (liite 1). Haastattelu oli siis puolistrukturoitu. Haastattelun kulku oli sinänsä vapaamuotoinen. Aloitin kaikki haastattelut parilla samalla kysymyksellä, mutta eteneminen riippui haastateltavien omista ajatuksista ja kertomusten kulusta.

Toiset haastateltavat olivat puheliaampia ja toiset vähäsanaisempia. Jotkut olivat miettineet selvästi kysymysteni aiheita ennenkin, minkä huomasi vastausten monipuolisesta pohdinnasta. Muutaman kerran pari haastateltavaa toi esiin, että kysymykseni olivat osittain vaikeita, koska he eivät olleet miettineet ympäröivää kotiaan aikaisemmin.

Eräs haastatelluista esitti ajatuksen, että kysymykset olisi voinut lähettää heille etukäteen. Kysymysten lähettämättä jättäminen etukäteen oli kuitenkin tietoinen valinta. Tutkimusmetodien valinta on asia, jonka jokainen tutkimusta tekevä joutuu tekemään ja samalla pohtimaan, miten valinnat vaikuttavat aineiston sisältöön. Se, millä tavoin todellisuus aukeaa tutkijalle, riippuu siitä, millä tavoin ja millä välineillä sitä tutkitaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002: 11.) Uskon, että ilman etukäteistä valmistautumista haastateltavat tuovat esille ne ajatukset ja merkitykset kodista, jotka ovat päällimmäisenä heidän mielessään.

Haastattelutilanteissa osa suhtautui hetkeen hieman jännittyneesti. Korostamalla, että haastattelun muoto on nimenomaan keskustelunomainen ja että haastateltava saa kertoa näkemyksensä nimenomaan omalla tavallaan, haastattelu pääsi yleensä paremmin vauhtiin. Ochs ja Cappsin (1996: 19) mukaan jokaisella on oma tapansa kertoa, ja kun kertomisen muotoa ei liiaksi rajoiteta, saadaan mielenkiintoisia tuloksia.

Haastattelutilanteet lähtivätkin liikkeelle jopa vauhdikkaasti alun jännityksen hälvettyä. Usein keskustelun lomassa aika vierähti yllättävänkin nopeasti. Haastatteluiden jälkeen ja sammutettuani nauhurin saatoimme vielä keskustella haastateltavien kanssa samasta aihepiiristä tai täysin muista aiheista. Kerroin myös haastateltavilleni, että halutessaan toimitan heille mielelläni kopiot valmiista työstä ja he saavat kommentoida sitä. Informanttien mahdollisuus valmiin työn lukemiseen kuuluu paitsi eettiseen tutkimuksen tekemiseen, se

tarjoaa myös mahdollisuuden keskustella tutkijan tekemistä havainnoista tutkittavien kanssa (Pekkala 2003).

Tutkimukseni aineistonkäsittelymenetelmä on läheisimmin sidoksissa teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Tällä menetelmätavalla aineiston analyysia ja luokittelua tehdään sisällön perusteella (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002). On toki otettava huomioon, että haastatteluaineistoon tutustuessa havaintojani ohjasivat myös omat ennakkokäsitykseni ja teoreettinen tietoni.

Litteroidun aineiston luin läpi muutaman kerran tehden samalla muistiinpanoja. Anni Vilkkonen (1995: 166) on kirjoittanut, että aineiston ensimmäisen lukukerran mielikuvat leimaavat koko myöhempää luku- ja kirjoitusprosessia. Ensimmäisellä lukukerralla keskityin haastateltavien elämäkerrallisten kotikertomusten tarkasteluun. Jälkikäteen katsottuna tämä näkyi kirjoitusprosessissa keskittymisenä esimerkiksi lapsuudenkoteihin.

Seuraavilla lukukerroilla aloin kiinnittää enemmän huomiota tutkimuskysymyksiin liittyviin teemoihin. Pikkuhiljaa haastatteluaineistosta alkoi löytyä yhtäläisyyksiä haastateltavien vastausten väliltä kotiin liittyvistä tekijöistä. Geertz (1973) mukailleen aineistosta paljastui ikään kuin ”avainsymboleita”, jotka ovat ilmaisuja tutkittavien ajatuksista ja asioille annettavista merkityksistä. Aloin koota näitä yhtäläisyyksiä eri teemojen alle ja näin muodostuivat erilaiset luokat kodille annetuista merkityksistä. Samalla tavoin kuin yhtäläisyyksiä etsin haastatteluaineistosta myös

mahdollisia eroavaisuuksia vastausten välillä. Erojakin löytyi ja niistä muodostui analyysiosiota varten mielenkiintoisia yksityiskohtia.

3.3 Onnistumisen iloa ja epävarmuuden alhoa

Miettiessäni graduni aiheeksi romaneita ja heidän kodille antamiaan merkityksiä minua varoiteltiin siitä, että haastateltavien löytäminen voisi olla vaikeaa. Minulla ei ollut kontakteja romaneihin enkä siis tiennyt, mistä ensinnäkin aloittaa haastateltavien etsiminen. Onneksi kuitenkin sain ensimmäiset yhteystiedot ja haastatteluiden sopiminen sujui helposti.

Ensimmäistä vierailua haastateltavan kotiin jännitin paljon. Koska en ollut ennen vierailut romanikodissa, olin huolissani siitä, että loukkaisin tietämättäni esimerkiksi puhtaussääntöjä. Pelot kuitenkin hälvenivät pian, koska ymmärsin kysyä, saako esimerkiksi ruokapöydälle laittaa muistiinpanovälineitä tai nauhuria. Lisäksi, kun kerroin eräälle informantille jännitykseni syistä, hän lohdutti sanomalla, että romanit suhtautuvat yleensä ymmärtäväisesti kanta-väestön tietämättömyyteen romanitapojen suhteen.

Monet haastattelemistani romaneista olivat kiinnostuneita siitä, miksi olin valinnut nimenomaan romanit tutkimukseni kohteeksi. Kun kerroin omista motiiveistani tutkimusaiheen valintaan, päätöstäni jopa keuhuttiin rohkeaksi. Osa haastateltavista myös kertoi osallistuvansa tämänkaltaisiin tutkimuksiin mielellään, jos se auttaa hälventämään romaneihin kohdistuvia ennakkoluuloja.

Lähtökohtaisesti minulla ei oikeastaan ollut yhteistä haastattelemieni romanien kanssa. Olin kantaväestöön kuuluva, perheetön yliopisto-opiskelija haastattelemassa vähemmistöön kuuluvia, perheellisiä ja pääosin ammattikoulutuksen saaneita henkilöitä. Marjo Taivalantti (2012: 54) viittaa kuitenkin tutkimuksessaan Linda Garron ja Cheryl Mattinglyn ajatukseen siitä, että kertomukset tarjoavat mahdollisuuden oppia ja ymmärtää sellaisia kokemuksia ja tapahtumia, joista itsellä ei ole kokemusta.

Haastatteluiden edetessä huomasinkin, että pystyin samaistumaan joihinkin haastateltavien kertomuksista ja yllättävistä yhteyksistä saattoi löytyä myös haastateltavaa ja haastattelijaa yhdistäviä tekijöitä. Yhdistävien tekijöiden löytymisen koin hyödylliseksi, koska se auttoi pääsemään samalle aaltopituudelle haastateltavien kanssa.

On kuitenkin syytä muistaa, että erilainen taustani ja vähäiset tietoni romaniasioista saattoivat vaikuttaa siihen, miten haastateltavat minulle kodistaan ja elämästään kertoivat. Esimerkiksi haastateltavien halu hälventää romaneihin kohdistuvia ennakkoluuloja tuli esiin muutamassa vastauksessa, jossa haastateltava pyrki perustelemaan mielipidettään sillä, että kantaväestökin tekee samoin. Lisäksi muutaman kerran vastauksissa tuli esiin se, että haastateltavat joutuivat miettimään tapoja, miten kertoa jokin asia minulle. Koska en jakanut samanlaista taustaa, minulle asiat täytyi selvittää eri tavalla kuin vaikka toiselle romanille tai perheelliselle henkilölle.

Myös haastateltavien valmiudet tutkimukseen osallistumiseen olivat erilaiset. Kaksi haastateltavistani oli itsekkin osallistunut romaneita koskevan tutkimuksen tekemiseen ja yksi oli tottunut pitämään esityksiä romanikulttuurista kantaväestön edustajille. Suurin ero muihin haastateltaviin oli se, että he olivat pohtineet etenkin romaneita koskevia yhteiskunnallisia asioita enemmän, mikä tuli esille heidän laajemmissa vastauksissaan verrattuna muihin. He myös esittivät itse kysymyksiä minulle ja toisilleen.

Käytyäni läpi saamani yhteystiedot yritin löytää lisää haastateltavia. Tässä vaiheessa tutkimuksenteon realiteetit muuttuivat minulle todeksi toisella tapaa. Vein ilmoituksia helluntaiseurakuntaan ja sosiaaliseen mediaan ja kutsuttuna kävin puhumassa tutkimuksestani romaneille tarkoitetussa tilaisuudessa, mutta uusien haastateltavien löytyminen ei vain onnistunut. Lisäksi kaksi potentiaalista haastateltavaa eivät enää vastanneet puheluhini.

Romanien ja viranomaisten tai muiden tutkimusentekijöiden asetelmat eivät ole aina olleet tasa-arvoiset. Eräs informanteistani arvelikin, että vaikeuteni haastateltavien löytämisessä saattoi johtua osittain näistä menneisyyden ikävistä kokemuksista. Paljon onkin puhuttu siitä, kuka oikeastaan on oikeutettu tekemään tutkimusta vähemmistöistä kuten romaneista (Okely 1983; Grönfors 1981). Uskon, että ainakin yksi syy kokemiini haasteisiin oli epäily siitä, että taas joku ulkopuolinen yrittää kertoa romaneista omia ”totuuksiaan”.

Viimeisin haastateltava löytyi kuitenkin vielä parin kuukauden etsinnän jälkeen lopulta samaa kautta kuin aiemmatkin ja hänen kauttaan sain vielä haastateltavaksi sukulaisnaisen. Uskonkin, että toimivin tapa löytää romaneita haastateltavaksi olisi ollut nimenomaan kysellä jo haastatelluilta ja hieman tutuksi tulleilta romaneilta, josko he olisivat tienneet lisää potentiaalisia haastateltavia. Tätä yrittäessäni törmäsin toisaalta myös sellaiseen näkökulmaan, että viime aikoina tehdyt romaneita koskevat tutkimukset ovat kuormittaneet joitakin tutkimuksille suosiollisia romaneita eivätkä he sen tähden halua osallistua ”taas yhteen romani-tutkimukseen”.

Tutkimuksen olennaisuus ja merkittävyys ovat riippuvaisia siitä kenelle kerrotaan ja mistä näkökulmasta, sillä asioiden merkitykset muodostuvat niin yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa kuin tilannesidonnaisissakin konteksteissa. Tutkijan onkin tärkeää pohtia millaista tietoa hän tutkimuksellaan tuottaa, kenen tarkoitukseen ja kenen tarkoituseriä kunnioittaen. (Pekkala 2003: 101.)

Koska tutkimukseni on yliopisto-opintoihin kuuluva opinnäytetyö, se on kirjoitettu sitä silmällä pitäen, että lukijat ovat suurella todennäköisyydellä opiskelijoita ja muita akateemisen maailman edustajia. Toivon kuitenkin, että myös muut romaniasiasta kiinnostuneet lukevat työni. Vaikka viime aikoina onkin tehty romaneita koskevaa tutkimusta, kantaväestön romanitietämys on silti vielä vähäistä. Tästä johtuen koen, ja se on myös yksi tavoitteistani, että tutkimukseni puolustaa paikkaansa lisäämällä edes vähän yleistä romanituntemusta.

4 Kiertolaisuudesta kulttuuriseen murrokseen

Romaneilla on Suomessa lähes 500 vuoden mittainen historia. Silti tietynlainen ”historiattomuus” on ollut osana romanien elämää, sillä heitä on harvoin käsitelty Suomen virallisessa historiankirjoituksessa. Tästä huolimatta romanien historiallisten vaiheiden tunteminen on tärkeää, jotta ymmärtäisimme edes osittain heidän asemaansa Suomessa nykyään (Markkanen 2003: 44). Valtion virkamiesten ja kristillisen kirkon tavoitteena oli pitkään romanikulttuurin sulauttaminen valtaväestön kulttuuriin, mikä on näkynyt romanien varauksellisessa suhtautumisessa suomalaisiin viranomaisiin aina 2000-luvulle asti (Vast vastensa 2007: 76).

4.1 Romanien historian vaiheita Suomessa

Ajallisesti ensimmäinen maininta romaneista Suomen puolen asiakirjoissa on vuodelta 1559. Se ei kuitenkaan tarkoita etteikö romaneita olisi voinut olla Suomessa jo ennen tätä. Ruotsin puolella ensimmäinen maininta on vuodelta 1512, jolloin Olaus Petri kirjoitti valtakuntaan tulleen kiertelevän joukon, joita kutsuttiin nimellä *Tatare*. Vasta 1600-luvulla alkoi esiintyä mustalaista tarkoittava nimitys *zigenare*. (Rekola 2012: 18-19).

Kielitieteellinen tutkimus on ollut kiinnostunut romanien alkuperästä erityisesti 1800-luvulta lähtien (Pulma 2006: 15). 1890-luvulla romanikieltä Suomessa tutkinut Arthur Thesleff määrittä romanien alkuperäisen tuloreitin Suomeen nimenomaan lännestä. Lähteenä Thesleff käytti romanien ruotsinkielisiä sukunimiä sekä

romanikielten yhtäläisyyksiä Pohjoismaissa. Thessleffin tutkimuksia on sittemmin arvioitu uudelleen eikä yhtä ainutta tuloreittiä voi kielitieteellisten tutkimusten perusteella määrittää. (Rekola 2012: 18-19, 89; Grönfors 1995: 149.)

Vuonna 1525 valtaan nousseen Kustaa Vaasan ratkaisuna kiertäviin tattareihin oli karkottaminen. Astetta kovemman asenteen taas omaksui hänen seuraajansa Juhana III, joka vuonna 1577 lähettämässään kirjeessä määräsi käskynhaltijoitaan karkottamaan kaikki alueellaan olevat tattarit. Jos nämä palaisivat, heidät saisi hirttää ilman erillistä tutkintaa. (Rekola 2012: 21, 23.) Vuonna 1560 arkkipiispa Laurentius Petri antoi määräyksen, joka toi kirkon linjan selkeästi esiin: tattareiden lapsia ei saanut kastaa eikä heidän kuolleitaan haudata, mikä sulki tattarit kristillisen yhteisön ulkopuolelle. (Rekola 2012: 21-22.)

Romanien elinkeinot ovat aina olleet sidoksissa yhteiskunnan rakenteisiin ja taloudelliseen tilanteeseen ja he ovat olleet muuntautumiskykyisiä. Kiertäminen on ollut osa romanien perinteitä ja kululla oleminen ei ole ollut toimetonta elämää. Esimerkiksi hevosiin liittyvät elinkeinot, kuten kuohitseminen ja erilainen tuotteiden kaupustelu ovat vaatineet romaneita kulkemaan mahdollisten asiakkaiden luo (Tervonen 2012a: 107). Vahvan romanasituksen alueilla Karjalassa ja muualla Itä-Suomessa kauppaa käytiin aina Venäjän puolelle saakka (Pulma 2006: 160). Liikkuvuus elinkeinojen mahdollistajana on ollut yhdistävä tekijä romanikulttuureissa myös

muualla Euroopassa, kuten Englannissa sekä Yhdysvalloissa (Okely 1975: 70; Sutherland 1975: 17).

Armeija oli merkittävä romanimpiesten työllistäjä etenkin Ruotsin suurvalta-aikana, jolloin pula sotilaista oli jatkuva. Poikkeuksena muuhun yhteiskuntaan armeijassa tattareihin liitettyä vakoojaleimaa pidettiin hyödyllisenä. (Rekola 2012: 34). 1800-luvulla tuli kuitenkin voimaan romanien värväyskielto, mikä sai yhä useammat romanimiehet hakeutumaan hevoskaupan pariin. (Rekola 2012: 51).

1900-luvun alussa romanien keskimääräistä heikomman yhteiskunnallisen aseman uskottiin paranevan, kunhan heidän moraalisensa pelastettaisiin uskonnollisella heräämisellä. Tätä tehtävää varten Oskari Jalkio perusti Mustalaislähetyksen vuonna 1905. (Tervonen 2012a: 124-125.) Lähetyksen toiminnassa oli alusta asti mukana joitakin romaneita, mutta pääosan toimijoista muodostivat Oskari Jalkio ja hänen tuttavansa vapaakirkollisista yhteyksistä. Romanit ja valtaväestöön kuuluvat eivät kuitenkaan olleet tasa-arvoisia, vaan Lähetyksen johto suhtautui romanikulttuuriin ongelmana itsessään, jonka uskottiin ajan myötä häviävän. (Tervonen 2012a: 126-128.)

1900-luvun alussa Suomen romanit olivat muutosten edessä, joista ensimmäinen tapahtui vuoden 1917 itsenäistymisen jälkeen itärajojen sulkeutuessa. Sotien välistä aikaa romanit ovatkin kuvanneet toisaalta kiristyvän kilpailun ajaksi, kun itäsuomalaisten romanien täytyi etsiä uusia kulkureittejä, mutta toisaalta myös viimeiseksi ”vapauden kulta-ajaksi”. (Pulma 2006: 160.)

Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika muutoksineen toimivat alkutahteina romanien kulttuuriselle murrokselle. Karjalan romanievakot olivat menettäneet paitsi talonsa myös maaseutu-yhteisönsä, johon monen elinkeinona olleet kiertäminen ja kaupustelu olivat pohjautuneet. Yhteiskunnalliset muutokset, kuten pikkuhiljaa vauhtiin päässyt teollistuminen ja kaupungistuminen ajoivat romaneita maaseudulta kaupunkeihin. Tilapäiselle työvoimalle ei enää ollut maaseudulla tarvetta eikä romanien kauppaamille käsitöille tai hevostaidoille ollut enää markkinoita, kun teollisesti tuotetut tavarat ja lääkkeet valtasivat alaa. Romaniväestön kaupungistuminen ja hökkelikylien muodossa esiin tullut slummiutuminen kulkivat käsi kädessä ja romaneihin alettiinkin suhtautua ”sosiaalisena ongelmana” entisen ongelmapohjaisen ajattelun sijaan (Pulma 2004: 349).

1960-luvun kuluessa Suomen alkoi saavuttaa ajatus vähemmistöjen oikeuksien huomioimisesta, joka oli saanut alkunsa toisen maailmansodan jälkeen Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Suuren muuttoliikkeen myötä Suomesta muutti Ruotsiin myös paljon romaneita, mikä sai ruotsalaisen lehdistön kiinnostumaan romanien tilanteesta Suomessa. Ruotsalaisen lehdistön vanavedessä myös Suomen ylioppilaspiirit ja Yleisradio ryhtyivät käsittelemään romanien asemaa. (Pulma 2006: 178-179; Nordström 2012: 201-202.)

1900-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana romanien yhteiskunnallinen aktivoituminen jatkui Suomessa. Merkittävä muutos oli

voimistunut vaatimus romaneista itsestään lähtöisin olevasta toiminnasta. 1970-luvulla näkyvyyttä ja kuuluvuutta saaneet romaniaktivistit käänsivät näkökulman ”vähemmistö-ongelmasta” ”enemmistöongelmaksi” ja toivat valokeilaan yhteiskunnan syrjivät rakenteet (Tervonen 2012a: 193).

Romanien kaupungistumisaste oli 1970-luvulla jo 70 %, mutta asuntojen saaminen oli edelleen hankalaa (Tervonen 2012b: 192). Romaniaktivistit kiinnittivät huomiota romanien heikkoon asuntotilanteeseen ja vähitellen omaksuttiin uusi ajatusmalli: pysyvä ja kohtuullisen tasoinen asuminen antoi entistä paremmat edellytykset koulutukseen, moderniin työssäkäyntiin ja terveydenhoitoon (Friman-Korpela 2012: 215-218).

Valtioneuvoston päätöksen mukaan kunnille, seurakunnille ja yhteisöille myönnettiin valtionavustuksia vuosina 1970-1973 romanien asunto-olojen parantamiseksi (Tanner 1986: esipuhe). Avustuksilla rakennettiin, hankittiin ja kunnostettiin vuokra-asuntoja romaniväestölle. Sosiaalihuollituksen myöntämällä avustuseräillä hankittiin tai korjattiin kolmen vuoden aikana asunnot 140 romaniperheelle. (Vesänen 2003: 3.) Tilanne ei ollut vielä vakiintunut, mutta lähes joka perheellä alkoi 1970-luvun loppua kohden olla ainakin jonkinlainen oma asumus. (Tervonen 2012b: 192.)

Vuonna 1975 säädettiin laki ”mustalaisväestön asumisolojen parantamisesta”. Lain mukaan kunnat olivat velvollisia tekemään

selvityksiä alueellaan asuvien romanien asunto-oloista ja laatimaan suunnitelmat niiden saattamisesta tyydyttävälle tasolle. Lisäksi lain mukaan valtion varoista annettiin asuntolainoja sekä kunnille, jotta ne pystyisivät hankkimaan ja kunnostamaan vuokra-asuntoja romaniväestölle että romaniväestöön kuuluville oman asunnon hankkimista, rakentamista tai korjausta varten. (Vesanen 2003: 3.)

Lain voimassaoloaikana, vuosina 1976-1981, nostettiin yhteensä 420 erityisasuntolainaa, joilla parannettiin 410 romaniperheen asumistasoa. Kaikkiaan on laskettu, että lain avulla pystyttiin parantamaan yli 600 romaniruokakunnan asunto-oloja. Laki oli Suomessa hallinnon ensimmäisiä positiiviseen diskriminointiin perustuvia lakeja, jossa yhtä kansanosaa kohdeltiin tietyn määräjän paremmin, jotta sen tilanne saataisiin samalle tasolle muun väestön kanssa. (Vesanen 2003: 3.)

1980- ja 1990-luvuilla romanien asioita hoitaneiden aktiivien toiminta alkoi saada yhä enemmän myös kansainvälisiä tasoja (Friman-Korpela 2012: 213). Suomen liittyminen Euroopan neuvostoon vuonna 1989 osoittautui tärkeäksi myös Suomen romaneille, sillä Euroopan neuvostosta muodostui ajan mittaan merkittävin romaniväestön ihmisoikeuksia ja asiantuntemusta kansainvälisesti edistänyt toimielin. Lisäksi neuvostoon perustettiin vuonna 1996 erillinen romanasiantuntijaryhmä, jossa Suomea edusti esimerkiksi Miranda Vuolasranta, joka oli ensimmäinen Euroopan neuvostossa työskennellyt romani. (Friman-Korpela 2012: 221, 234; Tervonen 2012c: 261.)

4.2 Romanit Suomessa nykyisin

Romanit on määritelty Suomessa nimenomaan etniseksi ryhmäksi (ks. Markkanen 2003: 3). Esimerkiksi Englannissa romaneita ei ole määritelty laissa etniseksi ryhmäksi, vaan romanit nähdään elämäntapana. Määrittelyero vaikuttaa esimerkiksi mahdollisuuksiin puolustautua syrjinnältä. (Okely 1975: 83.)

Etniset ryhmät pyrkivät erottautumaan toisistaan erilaisin sosiaalisin käytännöin (Barth 1969: 10). Sosiaaliantropologi Mary Douglas (2000 [1966]) on tutkinut puhtauden ja likaisuuden käsitteitä ja esittänyt, että eri kulttuureissa ympäri maailmaa käsitykset puhtaudesta ja likaisuudesta toimivat tapakulttuurina järjestävinä voimina. Eri maissa toimivien romanitutkijoiden mukaan ”rituaaliseksi puhtaudeksi” kutsuttu käyttäytyminen romanien parissa perustuu ihmisen ruumiiseen, joka jaetaan puhtaaseen yläruumiiseen ja epäpuhtaaseen alaruumiiseen. Nämä osat ja niistä johdettavat kategoriat pyritään pitämään erossa toisistaan. Esimerkiksi miehet ovat naisia puhtaampia ja vanhat ihmiset nuoria puhtaampia. (Rantala & Huttunen 1993: 6-7.)

Suomessa romanien tapakulttuurissa esille tulevat olennaisimpina puhtauteen ja epäpuhtauteen liittyvät symboliset ja käytännölliset määräykset sekä sukupuolten välistä käyttäytymistä sääntelevät perinnäistävät ja vanhempien kunnioitus sekä siihen liittyvät kiellot ja käskyt (Pulma 2004: 350).

Romaneilla on lisäksi oma käsitys alkuperästään, joka on ominainen etnisille ryhmille. Käsitteksen, jonka mukaan kaikkien romanien alkuperämaa olisi Intia, jakaa myös moni suomalainen romani. (Markkanen 2003: 55-56.) Toisaalta, kuten useat romanitutkijat ovat tuoneet esiin, kanssakäyminen romanien ja muiden suomalaisten välillä on ollut yleistä ja arkista jo pitkään. Viime aikoina onkin yleistynyt näkemys, joka monimutkaistaa yhtenäisen ”romanikansan” käsitteen ja lähestyy romaneita myös sosiaalisena eikä vain etnisenä ilmiönä tai ryhmänä (Pulma 2000: 563-565).

Suomessa romaniväestöön kuuluvia arvellaan olevan noin 10 000. Lisäksi Ruotsissa on arvioitu asuvan noin 3000 alun perin Suomesta 1960-1970-luvuilla lähtenyttä romania. (Pirttilahti 2003: 8.) Suomalainen romaniyhteisö on monimuotoinen kuten kantaväestökin. Nykyään Suomen romanit asuvat pääosin paikoillaan omistus- tai vuokra-asunnoissa. Suurin osa romaneista asuu Etelä- ja Länsi-Suomen kaupungeissa. (Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:2: 3.)

Romanien asema on Suomessa parantunut viime vuosikymmenten aikana, kun viranomaiset ja romanit ovat alkaneet tehdä yhteistyötä. Valtio alkoi tukea romanikulttuurin ja kielen opetusta 1980-luvulla, jolloin alkoi myös niiden aseman vahvistuminen yhteiskunnassa. Samalla romanit ovat alkaneet suhtautua myös koulutukseen myönteisemmin. Kantaväestö on oppinut vähitellen ymmärtämään romanien tapoja ja kulttuuria, mitä ovat edesauttaneet esimerkiksi romanijärjestöjen aktiivinen toiminta ja kantaväestölle järjestetyt

erilaiset seminaarit ja tiedotustilaisuudet. Lisäksi romanien oma lehdistö ja radion romanikieliset uutiset ovat elvyttäneet romanikieltä. Romanit ovat olleet esillä myös suomalaisessa kulttuurielämässä etenkin musiikin saralla. (Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:2: 4.)

Romanit ovat osallistuneet yhteiskunnalliseen toimintaan viimeisten vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimivan Romaniasiain neuvottelukunnan tavoitteena on kehittää romanien ja viranomaisten välistä yhteistyötä sekä edistää syrjinnänvastaista työtä ja yhdenvertaisuutta (Sosiaali- ja terveysministeriö: Romaniasiain neuvottelukunnan tehtävät). Neuvottelukunta on toiminut vuodesta 1989 alkaen. Lisäksi alueelliset neuvottelukunnat keskittyvät ajamaan romanien asioita eri puolilla Suomea (Sosiaali- ja terveysministeriö: Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat).

Vaikka romaneilla on oikeudellisesti tasa-arvoinen asema Suomessa, he eivät ole saavuttaneet todellista tasa-arvoa. Romanit kokevat syrjintää arjessaan ja syrjintätapauksia käsitellään yleisissä oikeusistuimissa. Kuitenkin vain pieni osa työ- ja elinkeinoelämässä tapahtuvista syrjintätapauksista viedään tuomioistuimien käsiteltäväksi. (Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:2: 4.)

5 Katse kohti kotia

”Ääh, kyllähän kodin on tehny semmonen tietty pysyvyys. Pysyvyys, se että tietää, että koti on olemassa. Ja kotiin on aina tervetullut. Ja ja, toki ihmiset, läheiset ihmiset on tehny sen kodin. Ja tämmöset asiat. Nyt nousee, nousee tuota päällimmäisenä mieleen.” (Mies 1, 30-34 v.)

Sitaatti kiteyttää monet tekijät, joita haastatteluissa nousi esiin kodin merkityksen muodostavista asioista. Kuten kotia teoretisoineet tutkijat ovat kirjoittaneet, koti on myös haastattelemani romaneille monitasoinen paikka, jonka merkitykset muodostuvat niin yksilöllisesti, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, yhteiskunnallisesti kuin historiallisestikin.

5.1 Lapsuudenkoti merkitysten muodostamisen kehtona

Aloitin haastattelut kysymällä haastateltavan omasta asumishistoriasta aina lapsuudesta tähän päivään. Osalla haastateltavista muistot lapsuudenkodeista olivat selkeinä mielessä, kun taas osalla muistot vaativat pidempää pohdintaa. Haastattelun edetessä kaikilla tuli kuitenkin mieleen lapsuudenkoteihin liittyviä yksityiskohtia. Lapsuudenkoti ei ollut kenellekään haastateltavista yhdentekevä tai merkityksetön paikka.

5.1.1 Lapsuudenkotien pysyvyys ja pysymättömyys

Suurin osa haastateltavista toi esiin useamman kuin yhden lapsuudenkodin, mutta parhaiten mieleen oli jäänyt useimmiten vain yksi tai pari lapsuudessa ollutta kotia. Lisäksi kahden haastattelemani

veljeksien lapsuudenkoti, joka sijaitsi maaseudulla, oli sellainen, johon palattiin aina muualla vietettyjen jaksojen jälkeen. Useimmiten mieleen jääneet kodit olivat niitä, joissa oli asuttu pisimmän aikaa.

”No, ku mitä kauemmin asut, niin sehän oli kodikas. Mut jos vähän aikaa asu, sehän ei, että jouduit muuttamaan. Mutta mäki oon usein asunu kauan niissä asunnoissa. Niin nehän tulee kodikkaiksi ja se tulee se oma ympäristö siinä. Tää on se mun ympäristö ja tässä mä oon asunu ja tää on mun koti.”
(Nainen 6, 60-64 v.)

Pysyvyys nousi esiin usean haastateltavan kertomuksessa niin lapsuudenkodeista kuin nykyisistäkin kodeista. Jos haastateltavan lapsuudessa oli ollut paljon muuttoja, hän ei halunnut samaa ”muuttorumbaa” omille lapsilleen, vaan arvosti pysyvyyden ja paikallaan asumisen etuja, kuten sosiaalisten suhteiden muodostumista ja lasten tasaisempaa koulunkäyntiä. Toisaalta yksi haastatelluista toi esiin myös sen, ettei hän halua muuttaa paikasta toiseen, koska ei ole lapsuudessaan tottunut useisiin muuttoihin.

Osa haastateltavista oli pohtinut jo ennen haastattelua syitä siihen, miksi lapsuuteen oli kuulunut niin paljon muuttoja. Suomessa valtiosotasolla 1970-1980 -luvuilla tehdyt toimenpiteet, kuten laki ”mustalaisväestön asuinolojen parantamiseksi”, olivat parantaneet romaniväestön asumisolosuhteita, mutta kaikkia asumiseen liittyviä ongelmia ei kuitenkaan oltu ratkaistu. Vaikka vuonna 1975 voimaan tullut laki velvoitti kunnat parantamaan alueellaan asuvien romanien asuinoloja, velvollisuuksien täyttämättä jättämisestä ei seurannut sanktioita. (Niemi 1981: 12.)

Erään haastattelemanin naisen mukaan asunnot, joissa perhe oli asunut hänen ollessaan vauva 1980-luvulla, olivat olleet niin huonokuntoisia, että vanhemmat olivat muuttamalla yrittäneet etsiä parempitasoista kotia. Lisäksi kahden haastateltavan mukaan ensimmäiset lapsuudenkodit olivat olleet niin alkeellisia, että asuntoa vaihtamalla elämä oli helpottunut. Esimerkiksi pesutilat tai wc-tilat saattoivat puuttua kokonaan. Erään haastatellun mukaan hänen äitinsä oli niin tyytyväinen päästessään muuttamaan alkeellisista oloista pois, ettei hän sen jälkeen enää halunnut muuttaa toiseen asuntoon, vaan asuu samassa asunnossa edelleen.

Lapsuudenkoteja kuvailevissa kertomuksissa useat tekijät nousivat esiin kodikkuutta luovina yksityiskohtina. Varsinkin kodin lähiympäristössä olleet kaverit olivat tekijä, joka nousi lähes kaikissa haastatteluissa esiin. Kavereita haastatelluilla oli ollut sekä kanta-väestön että muiden romanien parissa. Kodin tuntuun vaikuttavia tärkeitä ominaisuuksia ovat muun muassa sosiaalisuus ja affektiivisuus (Vilkko 2010a). Haastateltujen lapsuudenkodeissa nämä ominaisuudet ilmenivät paitsi suhteessa oman perheen jäseniin myös naapuruston muihin lapsiin. Useat muutot lapsuudessa nähtiinkin hankalana siinä mielessä, että asuinpaikan vaihtuessa joutui jättämään paitsi kodin myös ympäristössä olleet kaverit.

Haastatelluista neljä oli asunut jossain vaiheessa lapsuuttaan Ruotsissa. Ikätovereilla oli iso rooli uuteen ympäristöön kotiutumisessa, vaikka lapsilla ei aina ollut välttämättä yhteistä kieltä.

- ”Niin. No Ruotsissa oli, mä tykkäsin asua. Mulla oli paljon kavereita, ystäviä ja tosi hyvä yhteisöllisyys oli siellä.”

- ”Niin just. Niinku muitten suomalaisten vai sen alueen asukkaitten...?”

- ”Ei, sen alueen asukkaitten kanssa. Mulla oli hyvä kaveri, mä vielä muistan se oli turkkilainen tyttö. Mä niinkö tulin kaikkien kaa toimeen.” (Nainen 1, 40-44 v.)

Ikätoverit ja muut asuinalueen naapurit olivat osaltaan luomassa yhteisöllisyyden tunnetta, joka vaikutti kodikkuuden tuntuun. Eräs haastatelluista, joka oli viettänyt lapsuutensa maaseudulla, toi esiin maanläheisyys-käsitteen, joka teki hänen lapsuudenkodistaan kodikkaan. Käsitteellä haastateltava tarkoitti nimenomaan ihmisiä sekä ihmisten välistä kanssakäymistä.

- ”No tapahtumia on varmaan jääny paljon. Mutta, mä haluan tuoda esiin vielä sen maanläheisyyen sieltä, se on jääny mieleen tosi lujasti.”

- ”Aa, okei. Osaakko sitte, niinku eritellä, että miten se tuli ilmi siellä semmonen maanläheisyys?”

- ”No se ilmapiiri, kevyt. Se, ihmiset lähestyväisempiä ja semmonen kuuluvuudentunne. Se on vähän vaikea selittää.” (Mies 3, 20-24 v.)

Ihmisten ja vallinneen ilmapiirin lisäksi haastateltavan vanhempi veli toi esiin myös tietynlaisen elämäntavan maanläheisyyteen liittyen.

”Joo. Uudet perunat siitä otettiin ja kyllä porkkanoitaki siellä oli ja tämmöstä, että kaikki naapurit niinkö tomaatteja ja tämmösiä kasvatteli ja. Että vähän semmosta luomua oli siihen

aikaan. Ei oo kyllä, sitä ei oo kyllä nyt saanu. Ei oo saanu enää.” (Mies 2, 30-34 v.)

Se, mitä jokin asia henkilölle merkitsee, riippuu siitä, mitä kyseinen henkilö juuri siinä tilanteessa kokee. Lisäksi merkityksen muodostumiseen vaikuttaa henkilön oma tulkinnallinen kehys, joka muodostuu hänen aikaisemmista kokemuksistaan. (Strauss & Quinn 1997.) Maalla asuvalle porkkanat ja tomaatit merkitsevät usein jotain itse kasvatettua hyödykettä, jonka voi syödä tai myydä. Haastateltavan nykyisestä taajamassa asuvan kontekstista käsin itse kasvatetut porkkanat ja tomaatit voivat saada merkityksen myös osana lapsuuden huoletonta aikaa. Joutuessaan luopumaan lapsuudenajastaan haastateltava oli menettänyt myös nämä lapsuudenajan symbolit, koska vastaavia hän ei ollut enää aikuisiässä saanut. Muistellessaan lapsuutensa maanläheistä elämäntapaa haastateltavan kertomus saa näin ollen myös hieman nostalgisia piirteitä.

5.1.2 Lapsuudenkodin fyysinen ympäristö

Kodin fyysisellä ympäristöllä oli näkyvä osa kodin muodostumisessa haastateltavien lapsuudessa. Kavereiden lisäksi kertomuksissa tulivat esille leikkipaikat, kuten maaseudulla isot pihat ja vanhat aitat ja kaupungissa leikkipuistot ja päiväkodit. Lisäksi kodin sisällä haastateltavien mieleen oli jäänyt monenlaisia yksityiskohtia, jotka vaikuttivat kodikkuuteen. Jos perheessä oli useita lapsia, oman huoneen saaminen oli piirtynyt monen kertojan mieleen elävästi.

”Ei. Ne on ollu ne mun kaks isompaa siskosta, ku nukku siellä. Vähän ilkeitä välillä, niin. Mieki olin sitte vähän ilkee, kävin

niitten oven eteen nukkumaan. Ku ne ei huolinu miut sinne huoneeseen ja. Ja sit ne lähtiki molemmat siskot, tuota, kotoota ja mie sain sen huoneen. Se oli lottovoitto. Ne lähti vähän, se toinen lähti niinku nuorempana ja toinen 18. Se jäi sit mulle se huone. Olin tosi hyvilläni.” (Nainen 2, 30-34 v.)

Kuten Jussi Semi on paikan olemuksesta kirjoittanut, paikan luonnetta ja ominaisuuksia ei voi ennalta määrittää vaan ne täytyy tehdä ja luoda. (Semi 2010: 13.) Tämä näky haastatteluaineistossani esimerkiksi juuri lapsena oman huoneen saamisessa. Erään haastateltavan mukaan oman huoneen sai laittaa ja siellä sai tehdä asioita oman mielensä mukaan. Lisäksi haastateltava korosti sitä, että hän itse huolehti huoneensa siisteydestä eikä äidin tarvinnut tulla huoneeseen siivoamaan. Kaikesta ei tarvinnut enää ”kähistä” sisarusten kanssa, mikä oli samalla myös oman yksityisen tilan ja päätäntävällän saamista.

Kodikkaan olon sai aikaiseksi parin eri haastateltavan kertomuksissa esiin tulleet asuntoihin liittyvät mielenkiintoiset yksityiskohtat. Mieshaastateltavan mukaan erääseen lapsuudenkotiin kuuluneet omassa huoneessa olleet ”amerikkalaistyylinen kokolattiamatto” sekä ”tajuttoman hieno” palmuja ja vettä kuvannut valokuvatapetti olivat seikkoja, jotka ovat jääneet mieleen kotoisuutta luoneina yksityiskohtina.

Naishaastateltava taas muisteli kodikkainta lapsuudenkotiaan, joka oli entinen kyläkauppa. Talossa oli kaksi puolta eli asunto, jossa haastateltava perheineen asui sekä tyhjä kaupan puoli, jossa oli jäljellä vielä vanhat kassakoneet ja isot kylmäkaapit. Haastateltavan

mukaan lapsuudenkodin ympäristö olikin sekä ”jännittävä” että ”ihana”. Koteja tutkinut Tiina Huokuna on kirjoittanut, kuinka ko-deissa materiasta voi syntyä henkeä. Esineisiin liittyy aina muistoja ja merkityksiä, joten vaikka esineitä ei enää olisikaan, siitä ovat jäljellä muistot sekä kontekstuaalisuus. (Huokuna 2010: 123.)

Yhden naishaastateltavan mukaan heidän perheensä oli poikkeuksellinen siinä mielessä, että he asuivat jonkin aikaa kaksikerroksisessa omakotitalossa. Usein romanien puhtaus- ja moraalikäsitteet vaikuttavat asumisessa siten, että romanit eivät muuta asuntoihin, joissa on useampia kerroksia. Näin vältetään se, että nuoremmat romanit olisivat vanhempien yläpuolella tai naiset miesten yläpuolella. (Törmä, Huotari & Tuokkola 2012: 10.) Lapset voivat kuitenkin toimia kodissa eräänlaisina sillanrakentajina tilanteissa, joissa aikuisia säätelevät kiellot ja määräykset, sillä romanikulttuurissa lapsia ei tietyllä tapaa pidetä täysinä jäsenenä ennen puberteetti-ikää. (Grönfors 1981: 56-57.) Haastateltavan äiti ei yleensä käynytkään yläkerrassa ja siivouksen hoitivat vanhemmat sisarukset. Sisarusten muutettua pois siivoaminen jäi haastateltavan vastuulle.

Yhdelle haastatelluista varhaislapsuuden kodeista ei ollut jäänyt mieleen muuta kuin kotieläimenä ollut koira. Toiselle haastatelluista taas oli jäänyt kirkkaana mieleen juuri oman koiran saaminen kodin tuntuun vaikuttavana asiana.

- ”Niin. No vaikuttiko se koira sitten siihen kodin tuntuun?”

- ”No joo, se varmaan täydensi sitte jotenki sitä, että. Et niinkö, miten mie sanosin. Mulla ei oo oikeita sanoja oikeestaan ehkä. No se tuntu niinkö oikeelta, ku oli nähny, että monilla on koirat ja ne on perheet ja ne ulkoiluttaa yhdessä sitä tai. Joku hoitaa, toinen näin ja näin. No, se jäi enempi mun vastuulle, mut sit ku mä olin joku viidentoista, niin se ei enää kiinnostanu niin, kato. Niin siitä tuli sit niinkö mun isän koira oikeestaan sitte. Et se hoiti sitä, piti aina mukana. Se tykkäs olla autossa kovasti. Se oli pien perhoskoira kato, niin. Tämmönen.” (Nainen 2, 30-34 v.)

Kotiin liitettävät ideaalit, jopa kodin romantisointi, voivat toimia myös poissulkevinä ja vain yhdenlaista koti-ideaalia ylläpitävinä rakenteina (Vilkko 2010a). Kodin liiallinen yksityisyyden korostaminen sulkee koteihin liittyvät ongelmat verhon taakse. Tällöin ainoa, joka kodeista ulkopuolella nähdään, on se, mitä kodin asukkaat haluavat muiden näkevän. Haastateltavan mielikuvissa koira oli toiminut perhettä yhdistävänä tekijänä, kuten hän oli ajatellut muissa näkemissään perheissä olevan. Haastateltavan perheessä näin ei kuitenkaan käynyt, vaan koiran hoitaminen jäi yksittäisten perheenjäsenten vastuulle.

5.1.3 Lapsuudenkodista lähteminen

Lapsuudenkodista pois muuttaminen liittyi kaikilla haastateltavilla aikuistumiseen. Romaninuoret muuttavat omilleen ja perustavat perheen keskimäärin nuorempina kuin kantaväestön edustajat Suomessa (Markkanen 2003: 216). Etenkin yksi mieshaastateltavista toi esiin, kuinka hän oli jo ”vanha” muuttaessaan ensimmäiseen

omaan asuntoonsa 21-vuotiaana. Monella haastateltavista lapsuudenkodista muutto liittyi juuri oman perheen perustamiseen, mutta kahden haastateltavan kertomuksessa lapsuudenkodista muutto oli tapahtunut selkeästi ennen oman perheen perustamista. Lisäksi nuorin haastateltavista ei tuonut selkeästi esille asuiko hän nykyään lapsuudenkodissaan vai jo omillaan.

Kuten Mary Douglas on esittänyt kirjoituksessaan kodista (Douglas 1991) myös haastateltavien kertomuksissa lähtöön lapsuudenkodista liittyi sekä kaihoa lapsuudenajasta irtautumisesta että iloa ja onnea oman itsenäisyyden lisääntymisestä. Toisaalta romanien moraalisääntösten mukaan murrosiän saavuttanut nuori ei voi asua vastakkaista sukupuolta olevan vanhemman kanssa samassa asunnossa, mikä on myös yksi syy siihen, että romanit muuttavat useimmiten varhaisessa vaiheessa pois lapsuudenkodista (Pirttilahti 2003).

Yksi naishaastateltavista oli muuttanut yksin ensimmäiseen omaan asuntoonsa samalle paikkakunnalle, jossa lapsuudenkotikin sijaitsi. Asunto oli kuitenkin ollut ainakin puoli vuotta tyhjänä ja hän ei käynyt ”kuin pyörähtämässä” siellä. Asunto olikin osa aikuistumisen siirtymävaihetta eikä tuntunut kodilta moneen vuoteen. Asunnossa ei ollut haastateltavan mukaan mitään vikaa, mutta yksin oleminen ei tuntunut mukavalta ja hänellä oli ikävä vanhempiensa seuraa.

Eräs mieshaastateltavista taas korosti positiivisia muistojaan ensimmäisen oman asunnon saamisesta. Miehen nuoruuteen oli

kuulunut kulkeminen kahden asunnon, vanhempiensa ja vanhemman veljensä väliä, minkä haastateltava oli kokenut raskaaksi. Omat tavarat ja samalla koko elämä oli pitänyt pitää pakattuna laukkuihin ja aina piti olla valmiina lähtemään, jos esimerkiksi veljen kanssa tuli sanaharkkaa siivoamisesta. Oman asunnon saaminen merkitsikin haastateltavalle oman vapauden saamista: asuntoa ei tarvinnut järjestää enää kenenkään muun mielen mukaan ja näin myös oma oleminen vapautui. Kun omat tavarat sai järjestää ympärilleen miten halusi, se tuntui haastateltavasta ”mullistavalta”. Jopa kodin siivoaminen herätti suorastaan riemua.

- ”*Joo, kyllä. No, oliko se sitten, tuntuko se heti kodilta?*”

- ”*Tuntu. Et siis, mä ko sen sain tai kävin kattomassa sen, et tää on ihan huippu. Vaikka siinä oli keittokomero, olohuone ja makuuhuone ja pieni sit suihku-vessasysteemi. Mut se oli siis tosi siisti, vasta oli tehty remonttiki siihen silleen perusermpa. Se oli siis, mä innolla siivosin sen. Ihan ite joka kaapit, ovet, ikkunat, kaikki siivosin ja laitoin. Etteihän mulla ollu kokemusta, miten verhoja esimerkiksi laitetaan. Mähän vaan suoraan ne tökkäsin kaikkineen. Ain vieraat nauro, et miten ihmeellisesti nuo verhot. Mut en mä tiedä, mä vaan ne laitoin noin ja. Mut se oli, sit se, että niinkö ei mulla paljon tavaraa ollu. Kylhän mä siis mun vanhemmilta sain melkein kaikki matot, verhot, astiat. Kaikki niinkö tämmöset perusjutut. Mut kyl se tuntu heti oikeestaan. Sit se, niinkö ensimmäinen yö viettää näin. Ja se oli niinkö ihan käsittämätöntä.” (Mies 4, 30-34 v.)*

Sama mieshaastateltava koki oman asunnon saamisen ikään kuin tuplavoittona. Hänen mukaansa romaneille muodostuu jo varhain

ajatus, että omaa asuntoa on vaikea, suorastaan mahdoton saada ja romanit kokevatkin eniten syrjintää juuri vuokra-asuntomarkkinoilla sekä työllistymisessä. Samaa kertovat myös Suomessa tehdyt tutkimukset (Anttonen 2009; Hirvilammi & Laatu 2008; Vastavastensa 2007). Haastateltavan mukaan ajatus oman asunnon saamisen vaikeudesta oli osasyynä siihen, miksi hän asui pitkään sukulaistensa luona. Rohkeus ja halu hakea vuokra-asuntoa kuitenkin voimistuivat, kun haastateltava oli aloittanut opiskelun ammattiin. Kun oman vuokra-asunnon sitten sai vastoin kaikkia todennäköisyyksiä, onnistumisen tunne oli suuri. Aikuistuminen ja itsenäistyminen pääsivät vauhtiin ja yksi romaneihin liittyvä ennakkoluulo oli siltä erää voitettu.

Haastateltavien mukaan lapsuudenkodista ei ole pyritty tietoisesti irrottautumaan tai erottautumaan. Omien vanhempien tavat ja kädenjälki esimerkiksi sisustamisessa on kuitenkin havaittu ja oma koti onkin pyritty tekemään oman näköiseksi. Etenkin tavat ja arvot olivat sellaisia, joita oli pyritty tuomaan mukaan omaan kotiin. Niihin oli myös alettu kiinnittää enemmän huomiota omia lapsia saadessa.

Kaikki naishaastateltavat toivat esiin lapsuudenkodin tärkeyden vielä nykyisessäkin elämäntilanteessa. Romaninaiset muuttavat perinteisesti naimisiin mennessään miehen kotipaikkakunnalle ja usein naisilla onkin ikään kuin kaksi kotia.

”No on mun mielestä. Se on niinku varmaan, miten mie sanosin... Pitäs nyt sanon, nykypäivänä, tää on nyt se ykköskoti

ja se on kakkoskoti. Mut jotenki niinkö, lapsuudenkoti on lapsuudenkoti. Se on rakas ja tärkeä”. (Nainen 2, 30-34 v.)

Romanien pyrkimys pitää sukuyhteydet tiiviinä näkyy esimerkiksi siinä, että romanilasten elämässä isovanhemmilla on merkittävä osa. Isovanhemmilla on paitsi hyvät mahdollisuudet auttaa lapsenlapsiaan niin taloudellisesti kuin henkisesti, he saattavat joissain tapauksissa ottaa myös kasvattajan osan. Joskus lapsen vanhemmat eivät ole kykeneviä huolehtimaan jälkikasvustaan esimerkiksi kuolemantapauksen tai taloudellisten syiden vuoksi. Kasvattilapsena isovanhempien tai muiden sukulaisten luona oleminen ei ole ollut romanien perhejärjestelmässä mitenkään tavatonta. (Markkanen 2003: 98-99, 215.)

Yksi miespuolinen haastateltava toi esiin isovanhempien kodin tärkeyden ja siitä luopumisen vaikeuden. Isovanhempien kodissa ilmenneet kodikkuutta luoneet yksityiskohdat tulivat ilmi myös myöhemmässä osassa haastattelua. Haastateltavan kuvaillessa piirteitä, jotka yleensä tekevät kodista kodikkaan, hän mainitsi juuri tervetulleen olon ja isovanhempiensa kodin. Haastateltava intoutui muistelemaan isovanhempiensa kotia jopa siinä määrin, että alkuperäinen kysymys meinas i unohtua.

”Ääh, kyllä mä koen, että mulla on enempi ku yks koti. Tai, ja oikeastaan koen myöskin sitä, että olen yhden kodin menettänyt. Et mulla on kolme vuotta sitten, tuota, pappa edesmennyt, kuollut. Ja sitten tuota, puoli vuotta sitten minun mummo, niin, siirrettiin tämmöseen palvelukotiin. Ja ja, se mummun koti oli yks minun kodeista. Ja, ja mä jou`uin aivan

älyttömään kriisiin, siis tämmöseen luopumisprosessiin siitä. Mä olin tottunu, he asuivat 20 vuotta siinä samalla paikalla ja mä olin tiennyt aina, että se koti on siellä olemassa. Mää oon aina sinne tervetullut ja sit sitä yhtäkkiä ei ollutkaan. Ja ikään kuin, ikään kuin jouduin tyhjän päälle astumaan. Ja, ja tuommoseen luopumisprosessiin ihan siitä. Mutta että... Nyt mä unohdin, mikä se sinun perimmäinen kysymys oli (naurua).” (Mies 1, 30-34 v.)

Haastatteluissa keskustelimme myös koti-ikävästä. Koti-ikävän tunnisti ja sitä poti silloin tällöin kaikki paitsi yksi haastatelluista. Lapsuudenkodin ikävä kohdistui haastateltavien kertomuksissa nimenomaan ihmisiin, kuten vanhempiin ja sisaruksiin. Eräälle haastatelluista ikävä lapsuudenkotiin korostui sellaisissa tilanteissa, joissa hänellä oli ongelmia omassa elämässään. Lapsuudenkotiin oli liittynyt tunne perheenjäsenten yhdessä tekemisestä sekä ongelmien ratkaisemisesta, mitä naishaastateltava oli jäänyt kaipaamaan. Vanhimmallalla haastatelluista koti-ikävä ei enää kohdistunut ”vanhaan kotiin” eli lapsuudenkotiin. Koska päälle 60-vuotiaan naishaastateltavan vanhemmat eivät olleet elossa, lapsuudenkotia ei enää ollut olemassa haastateltavalle.

5.2 Kodin merkitys ympäröivässä maailmassa

Haastateltavien kertomuksissa etenkin nykyinen koti näyttäytyi sekä suojaus- ja turvapaikkana ympäröivässä maailmassa että yhteydessä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Kodin merkitys omana paikkana nähtiin paitsi omanlaisen elämäntavan mahdollistajana

myös mahdollisuutena lasten kasvattamiseen ja perinteiden siirtämiseen.

5.2.1 Tapakulttuuri osana elämää

Vaikka osa haastateltavista toi esiin etenkin nuoruudessa esiintyneen kapinoinnin joitakin sääntöjä vastaan, kaikki haastateltavat halusivat kuitenkin siirtää kotona oppimansa tavat ja perinteet eteenpäin omille lapsilleen. Kotia ympäröivä yhteiskunta nähtiinkin sekä haasteena romanikulttuurin opettamisessa lapsille että ympäristönä, johon omat lapset haluttiin integroida.

Kodin rajat olivat sulkeutuneita ympäröivältä maailmalta vain tiettyyn rajaan asti. Seuraavassa haastattelukatkelmassa perheen vanhemmat sekä sukulaismies pohtivat oman lapsuutensa, johon kuului kiertäminen osan aikaa vuodesta ja heidän omien lapsiensa paikallaan pysyvän elämän eroja:

- *"Niin sitte jos halutaan mennä kattomaan muita romaneita, niin niitä mennään kattomaan."* (Nainen 3, 30-34 v.)

- *"Niinku heijän kotiin?"*

- *"Niin. Tai sitte mä käsken, laitan ruoat ja käsken ne syömään ja jutellaan ja".* (Nainen 3, 30-34 v.)

- *"Niin ehkä tänä päivänä, niinkö enemmän, niinkö sitte, niinku hän sano tuossa, että romanilapset, niin ne integroituu enemmän niinkö yhteiskuntaan ja muitten valtaväestön lasten kanssa ja sillä lailla. Ko asutaan yhdessä paikkaa ja voi tutustua kavereihin täällä."* (Mies 2, 30-34 v.)

- *"Tuntevat kavereita ihan ympäri. Ei oo vaan ne omat."* (Mies 3, 20-24 v.)

- *"Niin, kasvavat niitten kanssa ja, että ei vaan sitä omaa."* (Mies 2, 30-34 v.)

- *"Mun mielestä ei ookkaan silleen hyvä, että ollaan vaan romanit yhdessä. Että ne pääsee niinkö kasvamaan tähän suomalaiseen kulttuuriin. Että kyllä se on aika."* (Nainen 3, 30-34 v.)

Kertomuksissa kodeistaan haastateltavista suurin osa korosti, että koti on paikka, jossa voi olla oma itsensä. Omana itsenään olemisella tarkoitettiin niin tunteiden vapaata näyttämistä, ajatusten ääneen sanomista kuin omanlaisen tapakulttuurin noudattamista. Tervosen (2012b: 168-170) mukaan puhuttaessa romaneista etnisenä ryhmänä, joilla on omat erilaiset tapansa ja käytänteensä verrattuna kantaväestöön, on muistettava, että nykyinen koko maan kattava ja suhteellisen yhtenäinen romanikulttuuri syntyi Suomessa vasta toisen maailman-sodan jälkeen. Toisaalta nykyäänkään Suomen romaneja ei voida pitää tavoiltaan ja tapojen noudattamisessa täysin homogeenisenä ryhmänä. Esimerkiksi eri sukuilla voi olla erilaisia tapoja, joiden taustalla käytetään kuitenkin samoja puhtaus-sääntöihin perustuvia perusteluja. (Markkanen 2003: 69.)

Osa haastattelemistani romaneista korosti etenkin puhtaussääntöjen noudattamista kodin tunnun luomisessa. Varsinkin naiset toivat korostetusti esiin, että he eivät tunne oloaan kotoisaksi, jos koti on likainen.

- ”Tärkeintä? No aikalailla varmaan, jollain tapaa myös se puhtaus kuitenkin. Se käy niinkö mun. Sitte jos ei oo sitä, minkä mie haluan olevan. Et lattiat on puhtaat ja ei jää sukat kii mihinkään. Varmaan oikeesti se. Koska mie niinkö huomaan itestäni, et mie niinkö oikeen, et mun pitää tehdä, mun pitää... Se on mulle jotenki semmonen, niin.”

- ”Onko se sitte niinkö vähäniinkö niinkö semmonen lähtökohta? Sitte, ko on puhasta niin sitte voi alkaa niinkö muuta siihen päälle tekemään?”

- ”On, joo. Juuri, se on vähä just niin.” (Nainen 2, 30-34 v.)

Yksi naishaastateltavista kuitenkin toi esiin, että hän on tietoinen tapakulttuurista ja etenkin puhtaussääntöjen noudattamisen tärkeydestä muiden romanien parissa. Naisella olikin ristiriitainen suhtautuminen puhtaussääntöihin. Toisaalta hän tiesi, koska hänetkin oli ”pienestä pitäen siihen kasvatettu”, että romaninaisen kunnia-asia on pitää koti puhtaana ja ”huolehtia edes siitä vähästäkin”, mitä kotoa löytyy. Arjessaan häntä ei kuitenkaan haitannut, vaikka esimerkiksi pyykkit olivat kuivumassa haastattelijan läsnä ollessa. Toisaalta yllätysvieraiden saapuminen saattoi saada aikaan pyörremyrskyn kaltaisen pikasiivouksen. Kotonaan hän arvostikin yksityisyyttä eli vapautta elää tapakulttuuria soveltaen.

”Semmonen juttu siis. Tää, että tavallaan opetetaan, että aina pitäis olla esimerkiks talo, koti niin semmosessa kunnossa, niin puhas, että siisti, että se voi olla niinku jostain lehden kannesta. No eihän se oikeesti oo niin! Eihän, herranen aika! Pyykkiä, tiskiä kaikkea on, niinku, lasten lelut on siellä sun täällä ja et oo imuroinu muutamaan päivään ja kaikkea muuta tämmöstä. Oikeesti se on hirveetä, ku, saattaa tulla jotain yllätysvieraita

*tunnin varotusajalla, niin täällä alkaa semmonen kaaos!”
(Nainen 4, 25-29 v.)*

Perinteisesti romanitapojen ylläpitäminen ja eteenpäin siirtäminen on ollut naisten vastuulla (Pirttilahti 2003: 14). Haastattelemani miehet eivät tuoneet esiin erityisesti romanien tapakulttuuriin kuuluvia piirteitä oman kodin muodostumisessa. Ainoastaan yhden miehen mukaan hänen olonsa tekee kotoisaksi se, että siellä voi pukeutua vapaammin kuin kodin ulkopuolella. Suurin osa mieshaastateltavista kuitenkin kertoi pitävänsä tärkeänä romanien tapakulttuurin siirtämistä lapsilleen kodin arjessa.

5.2.2Koti osana ympäristöä

Kodin ympäristöllä oli merkittävä asema kodikkuuden muodostumisessa. Ympäristöllä tarkoitettiin haastateltavien kertomuksissa sekä fyysistä ympäristöä, kuten maisemia että ihmissuhteiden muodostamaa ympäristöä, kuten naapureita. Haastateltavista puolet korostikin joko ennen haastattelua tai sen aikana naapurien tärkeyttä mukavan asuinympäristön syntymisessä. Hyvän naapuruston piirteinä pidettiin rauhallisuutta, turvallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä tuttavallisuutta tiettyyn pisteeseen asti.

Kahdessa haastattelussa tuli esiin, että romaneita pyritään usein asuttamaan saman alueen vuokra-asuntoihin, mitä ei pidetty hyvänä asiana. Asuntokysymys on aina laaja-alaisempi kuin vain yhtä romaniyksilöä tai ruokakuntaa koskeva ja muut romaniasukkaat vaikuttavat asumiseen kahdella tavalla. Ensinnäkin vaikuttavat

henkilösuhteet sekä sukujen väliset suhteet, koska romanit eivät voi asettua asumaan kenen tahansa muun romanin läheisyyteen. Toisen tekijän muodostavat jo aikaisemmin mainitut tapakulttuurin asumista koskevat säännöt, jotka vaikuttavat esimerkiksi siihen, miten nuoret ja vanhat romanit voivat asua suhteessa toisiinsa. (Törmä, Huotari & Tuokkola 2012: 17.)

Etenkin yhden pariskunnan kokemuksen mukaan useat romaniperheet samalla asuinalueella vaikuttavat asumisen ja elämisen vapauteen rajoittavasti. Vanhempien romanien kunnioittaminen pukeutumalla romanitapojen mukaan koettiin vaikeaksi toteuttaa esimerkiksi saunailtoina:

”Tavallaan siinä on semmonenki, että, no meillä on tossa piharakennuksessa sauna. Tosi muuten ihana remontoitu vasta ja me mennään kolme kertaa viikossa sinne kylpytakit päällä. Sit se ei oo kiva, jos tossa asuis joku muu romaniperhe. Kattois, että yhet vetää kylpytakit päällä tossa!” (Nainen 4, 25-29 v.)

Kaikki haastateltavistani, jotka ottivat puheeksi naapurien merkityksen kodin ympäristössä, korostivat, kuinka tärkeää on, että naapureina on kantaväestön edustajia. Anna Maria Viljasen mukaan romaneiden suljettu yhteisö on yksi myytti muihin romaneihin liitettyjen uskomusten joukossa. Romanit ovat tehneet liikkuvuutta vaativia töitä ja olleet tekemisissä muiden kuin romanien kanssa päivittäin. (Viljanen 2003: 64.)

Esimerkiksi naisten töihin kuuluneella ”kävelyllä” on ollut aikoinaan paitsi taloudellinen myös syvempi sosiaalinen merkitys. ”Kävely” oli

ruoan hankintaa kerjäämällä tai vaihtamalla sitä käsistöihin, povaimiseen tai pieniin talon töihin. (Tervonen 2012a: 100-101.) Yleensä romaninaiset menivät ennestään tuttuihin taloihin, joissa he tunsivat ruokataloudesta vastaavan emännän. Käsistöillä, kuten pitseillä, paitsi vaihdettiin ruokaa, niitä myös lahjoitettiin hyvien välien luomiseksi emäntiin. (Tervonen 2012a: 100-101.)

Vanhin haastateltavista kertoi, että jo lapsuudessaan 1950-1960 - luvuilla hänen vanhemmillaan oli ollut hyvät ja luottamukselliset välit kotikylän kantaväestöön:

- *"Niin. Ja meillä on aina ollu niinkö yhteisiä, minun vanhemmat oli aina siinä talossa yötä ja oltiin viikottain siinä. Niin aina navetassa, ko Metsäradio kuulu, niin se vanha rouva opetti meille jenkkää (naurua)."*

- *"Aijaa (naurua)."*

- *"Niin, niin. Ja siihen sai mennä niinkö kotia. Se oli niinkö toinen koti. Se oli niinkö toinen koti meille." (Nainen 6 ,60-64 v.)*

Kuten Clifford Geertz on kirjoittanut, kulttuuri on tietynlainen merkityksistä ja symboleista koostuva merkitysjärjestelmä (Geertz 1973). Romanien keskuudessa "hameisiin" pukeutuminen on symbolinen siirtyminen aikuisuuteen ja romanipukuista naista kunnioitetaan enemmän kuin "vekkarihameista" eli tavallista, vekattua hametta käyttävää (Markkanen 2003: 128). Pukeutumalla romaninaisen pukuun tytöstä tulee ikään kuin näkyvä kulttuurinsa kantaja ja eron tekijä pääväestöön. (Viljanen 2012: 388.) Vaikka

nuori nainen voi vapaasti valita haluaako pukeutua perinteiseen romaninaisen asuun, tehty valinta ei ole merkityksetön.

Hyvien ja luottamuksellisten välien saavuttaminen naapurien kanssa ei ollutkaan haastateltavien mukaan aina helppoa. Sama haastateltava, joka kertoi lapsuutensa luottamuksellisista suhteista naapurustoon, kertoi myös, kuinka hän jo aikuisena oli muuttanut miehensä kuoltua väliaikaiseen asuntoon. Naisen mukaan naapureina olleet ”vanhemmat rouvat” olivat tehneet hänestä aiheettomia valituksia vuokranantajalle, vaikka hän oli pystynyt osoittamaan syyttömyytensä väitettyyn metelöintiin. Asia oli ratkennut vasta, kun haastateltava oli uhannut ”lähteä käräjille” aiheettomien syytösten takia. Syynä häiri-köintiin haastateltava näki ”hameet” eli sen, että hän oli romani.

Romaninaisten perinteisellä asulla on siis monenlaisia kulttuurisia merkityksiä, jotka ovat Straussia ja Quinnia (1997) lainaten ”syntyneet ihmisissä aikaisempien samankaltaisten elämäkokemusten seurauksena”. Romanikulttuuria tuntevalle naisten pukeutuminen kertoo kyseisen henkilön siirtymisestä nuoruudesta aikuisuuteen. Toisaalta romanikulttuuria vähemmän tuntevalle romaninaisten pukeutuminen voi symboloida jopa hyvin negatiivisia asioita.

Ympäristöministeriön raporttiin romanien asumisesta haastateltujen romanien mukaan he kokevat, että romanien pitää tehdä enemmän töitä ansaitakseen luottamuksen taloyhtiöiden muiden asukkaiden

mielissä (Törmä, Huotari & Tuokkola 2012: 24). Myös omassa haastatteluaineistossani tuli esiin sama seikka:

”Varmaan tietenkä valtaväestö ympärillä ja, ku ei ne oo tuntenu ja niillä on ollu omat epäluulot. Sit se on aina hirviä se, sitte ku sä muutat johonki toiseen paikkaan. Jos sä oot rehellinen ihminen etkä tee mitään pahaa, niin tavallaan sä joudut niinkö ansaitsemaan niitten luottamuksen.” (Nainen 3, 30-34 v.)

Eli vaikka henkilö olisi ”rehellinen eikä tekisi mitään pahaa” hän joutuu tekemään enemmän töitä luottamuksen ansaitsemisessa, koska on romani. Samasta syystä haastateltava ei mielellään enää halunnutkaan muuttaa nykyisestä kodista toiseen, koska perhe oli jo ”normaalial elämää elämällä” saavuttanut naapuruston luottamuksen. Myös Laura Huttunen, joka on tutkinut maahanmuuttajien kodille antamia merkityksiä, on kirjoittanut, että ”kotona oleminen” hänen haastateltavilleen määrittäi osittain kokemukseksi siitä, että tulee nähdyksi kokonaisena ihmisenä eikä vain vierauden ruumiillistumana. (Huttunen 2002: 332.)

Osatekijänä miellyttävän ympäristön muodostumisessa nähtiin myös kodin sijainti tietyllä kotiseudulla. Haastatelluista miehistä kolme asui samalla seudulla kuin mistä olivat kotoisin ja yksi naapurikunnassa. Kodin näkeminen osana tuttua kotiseutua oli tärkeää, koska näin myös oma elämä, perhe ja koti nähtiin osana suurempaa jatkumoa. Kiintymys kotiseutuun liittyi ennen kaikkea siellä eläneeseen sukuun: kotiseudulla on ”talsittu samat kadunvarret” kuin vanhemmat ja iso-vanhemmat ennen heitä. Lisäksi miespuolisilla haastateltavilla kotiseudun tutut maisemat, kuten

kotikylän nimikyltti, ”aakeat laakeat peltomaisemat” ja tutut kaupat saivat aikaan tunteen kodista ja kotiin tulemisesta muualta palatessa.

Romaniperheissä naiset ovat olleet lähtökohtaisesti liikkuvampia. Tytöt kasvatetaan pienestä pitäen siihen, että he muuttavat kotoaan pois mennessään naimisiin ja muuttavat puolisonsa kotiseudulle (Markkanen 2003). Haastattelemillani naisilla oli kiinteä suhde entisiin kotiseutuihinsa, vaikka he olivatkin muuttaneet puolisoidensa perässä toiselle paikkakunnalle. Naisten kertomuksissa tosin kotiseutu sinänsä ei noussut esiin yhtä voimakkaasti kuin siellä asuvat sukulaiset ja lapsuudenperhe.

Mielenkiintoinen yksityiskohta kodin ympäristöstä keskusteltaessa liittyi haastateltavien ajatuksiin kaupungin ja maaseudun eroista. Nuorin haastateltava esitti hyvinkin painokkaasti mielipiteensä maaseudun paremmuudesta asuinseutuna. Hän oli asunut lähes koko lapsuutensa maaseudulla ja kokenut lapsuuden siellä paremmaksi kuin kaupunkiympäristössä.

”Niin, no eipä oikein. Maalla on kummiski parempi asua. Oikeasti, jos ihan rehellisesti sanotaan, niin romanit kuuluu maalle. Ei oo olemassa kaupunkilais, tuota, romania. Tosi harvassa on semmoset, jos vaan onkaan. Kuiteski romanit pyrkii olemaan omavarasia ja ihmisten kanssa tulla toimeen ja kaupungissa se on hyvin haastavaa.” (Mies 3, 20-24 v.)

Kuten yleensäkin mielipideasioissa, myös vastakkaisia kantoja tuli esiin haastatteluaineistossa:

...” Mutta nyt mä oon ruvennu miettimään, että tunnenko mä itteni nykyään oululaiseks. Vaik, et mä oon asunu täällä kymmenen vuotta ja tykkään hirveesti asua täällä. Enemmän mä tykkään siis isossa kaupungissa asua, ko jossain maalla, missä sä et pääse, niinku tavallaan kaikki menee kaheksan jälkeen kiinni. Täällä on aina jotakin. Ja sitte enemmän tykkään ihmisten ilmoilla asua, ko jossain metässä....” (Nainen 4, 25-29 v.)

Maaseutuun romanit rinnastaneen haastateltavan ajatuksessa voi kuulla kaikuja etnisiin ryhmiin liitettävistä piirteistä. Haastateltavan mukaan romanien alkuperäinen ympäristö on maaseutu, jonne he myös nykyään ”kuuluvat”. Samalla romaneita ryhmänä yhdistävät myös maaseutuun liitettävät positiiviset ominaisuudet, joita taas kaupungista harvemmin löytää. Kuten Stuart Hall on esittänyt, paikan voidaankin nähdä toimivan tietynlaisena symbolisena merkitsijänä kulttuurisesta yhteenkuuluvuudesta (Hall 2003: 91). Toisaalta, koska näinkin pienen haastatteluaineiston sisällä mielipiteet mieluisista asuinpaikoista eroavat selkeästi toisistaan, voidaan todeta, että romanit etnisenä ryhmänä ovat kuitenkin sisäisesti hyvin heterogeeninen ryhmä.

5.3 Kodin merkitys arjen pyörimisen ja pyörittämisen mahdollistajana

Haastatteluissa monella haastatellulla oli vaikeuksia joko eritellä kysymykseeni liittyviä kodin piirteitä, tai sitten tuoda ne esiin tavalla, jonka haastattelija, tämän kyseisen kodin ulkopuolisena, ymmärtäisi. Lisäksi kaikki haastateltavat korostivat kodin tärkeyttä, mutta huomauttivat kuitenkin myös, kuinka itsestään selvänä koti usein jää

huomiota vaille. Kodin tärkeys ilmeni lähes kaikissa haastatteluissa juuri arjen ja ”tavallisen elämän” keskiössä.

5.3.1 Kodin tekeminen

Haastattelemistani romaneista osa kertoi suoraan ”tekevänsä aktiivisesti” kotia ja sen vaikuttavan kodin tuntuun ja kodikkuuteen. Esimerkiksi verhojen vaihtaminen ja muu kodin laittaminen loivat haastatelluille mahdollisuuden tuoda omaa persoonallisuuttaan esiin. Lisäksi etenkin kodin muodostamisen alkuvaiheessa rooli kodin aktiivisena tekijänä korostui. Mary Douglas onkin korostanut kodin muotoutuvan siinä prosessissa, kun tilaa aletaan järjestää (Douglas 1991: 288). Kuten eräs haastatelluista sanoi, hänellä ei ole tapana jäädä odottelemaan, jos jotain puuttuu, vaan se hankitaan.

Toimijuus oli asia, joka tuli esiin useassa haastattelussa. Kun kysyin, mitä kotona voi tehdä, lähes kaikki haastateltavat vastasivat, että ”mitä vain”. Kun käänsin asetelman päinvastaiseksi kysymällä, mitä kotona ei voi tehdä, vastaukset poikkesivat toisistaan hieman enemmän. Parin haastateltavan mukaan kotona tekemistä rajoittivat yleiset lait sekä muiden kanssaeläjien kunnioittaminen.

Kuusi haastatelluista toi esiin alkoholinkäytön asiana, jota heidän kodissaan ei tehdä. Mary Douglasia lainaten (1991: 289) ”koti on asu-jiensa kotiin liittämien ajatusten realisoituma”. Kaksi haastatelluista perusteli kristillisellä vakaumuksella kielteistä kantaansa alkoholin-käyttöön, joka ei heidän mielestään kuulu kotiin. Kahden haastatellun mukaan ”ryyppääminen” tuo kotiin

turvattomuutta sekä vaarantaa oman aseman kodin aktiivisena toimijana, jos esimerkiksi alkoholinkäyttö tuo kotiin kutsumattomia vieraita. ”Ryypääminen” määrittyi selkeästi kodikkuutta vähentäväksi tekijäksi, joka erään haastattelun mukaan vie ”kodin arvon” pois.

Puhtautta ja epäpuhtautta eri kulttuureissa tutkinut Mary Douglas (2000 [1966]: 14, 50) on kirjoittanut, että ihmisillä on tapa luoda ympäristönsä sellaiseksi, että se vastaa mielikuvaamme järjestyksestä. Epäjärjestys ja sen aiheuttajat koetaan uhkaavaksi. Haastattelu-aineistossani ulkopuoliset tekijät koettiin yhdeksi suurimmista uhka-tekijöistä kodin tekemisessä ja kodikkuuden luomisessa. Kodin seinät loivat haastateltujen kertomuksissa paitsi turvallisen ympäristön omalle toiminnalle myös konkreettisen muurin ulkopuolisten tunkeutumista vastaan. Skenaario, jossa joku ulkopuolinen tulisi kotiin ”määräilemään” tai muuten käyttäytymään huonosti, koettiin kotia ja kodikkuutta uhkaavaksi tekijäksi.

- *”No ei ainakaan kukkaan niinku tuu riehumaan ja mitä siihen muuta vastais. Ei ulkopuoliset tuu määräämään, mitä mää teen siellä sisällä.”*

- *”Että semmonen niinku itsemääräämisoikeus on tärkeää?”*

- *”Niin, niin.”*

- *”Joo, kyllä. Onko se sitten, että jos sinne joku tulis riehumaan tai tulis joitaki vieraita ihmisiä, että se veis sitä kodikkuutta sitte pois?”*

- ”Joo. Eihän se, ei tämä oo enää minun koti, jos tänne joku tulee.” (Nainen 6, 60-64 v.)

Tavaroilla oli haastateltujen kertomusten mukaan kodissa kahtalainen rooli. Ensinnäkin tarpeelliset tavarat toimivat juuri arjen ”pyörittämisen” mahdollistajina. Kun ihmisellä on kodissaan kaikki mitä hän tarvitsee, se tuntuu kodilta ja hän pystyy tekemään kodissaan mitä haluaa. Tavarat loivat tuttuudellaan toimintatapoja, joita toistamalla luotiin kodin tuttua arkea eli tuotiin kotiin järjestys (Douglas 2000 [1966]).

”Joo, on. Ja mä oon monesti niinku sanonukki, että mihin mää vien niinku tavarani, sitte se on mun koti. Mulla ei oo ollu niinku sillei, että voi että se jäi nyt sinne, mää kaipaisin. Vaan, että missä on niinku keittiö ja siellä on mun niinkö tavarat, niinku kaikki nämä, mitä keittiössä kuuluu olla, niin se on. Mää niinku miellän heti, että tää on mun koti.” (Nainen 5, 40-44 v.)

Yhdellä haastateltavista suhtautuminen kodin tavaroihin oli erityisen voimakasta. Romanikulttuurissa puhtaussääntöjen noudattaminen on ollut etenkin naisten tehtävä, sillä heidän vastuullaan on ollut kodin piirissä toimiminen ja sinne kuuluvien tehtävien hoitaminen (Grönfors 1981; Huttu 2005):

”No sielt mie oon varmaan oppinu sen, että osta vaikka tiskiainettaki kaks purkkia. Ja niinkö yleensä, et sulla on kaikkee. Et ei voi vaan yhteen turvata, tavallaan. Mie en tykkää semmosesta, että en mie voi tiskata, ku ei miul oo tiskiainetta. Mie en voi pestä pyykkii, ku miul ei oo ko yks pulveripaketti. En, en tykkää. Mie oon toisenlainen. Mulla pitää olla niitä

enempi. Et mie en voi sanoa sitä, sanoa et en voi sen vuoks tehdä. Vaan se on sitte laiskuutta.” (Nainen 2, 30-34 v.)

Puhtaus on länsimaisissa kulttuureissa usein muuttunut medikalisoituksi käsitteeksi, jolloin puhtaudella tarkoitetaan bakteerittomuutta. Toisaalta tämä käsitys saattaa sivuuttaa helposti käsityksen siitä, että puhtaus ja moraalit ovat keskeisesti sidoksissa ensinnäkin toisiinsa, mutta myös aikaan ja paikkaan. Pelko likaantumista tai tahrautumisesta ovat samalla myös pelkoa moraalista poikkeavuutta kohtaan. Esimerkiksi puhdasta ja siivottua kotia pidetään merkinä yhteisön sääntöjen tuntemisesta ja noudattamisesta, kun taas likainen ja epäjärjestyksessä oleva koti viestii asukkaalle sosiaalisesta poikkeavuudesta, johon yhteiskunnan järjestyksenpitäjien on syytä puuttua. (Douglas 2000 [1966]: 14-15.) Haastateltavalle tarpeellisten tavaroiden haaliminen ja niiden riittävyyden varmistaminen on paitsi tapa vahvistaa omaa toimijuuttaan kodissa, myös keino varmistaa sosiaalisesti hyväksytyä asemaa muiden puhtaussääntöjä noudattavien romanien keskuudessa.

Tavaroilla voidaan nähdä olevan myös henkinen merkitys haastattemieni romanien kodeissa. Romanikulttuuri on muiden kulttuurien tavoin ihmisten muodostama merkitysjärjestelmä, jossa toimiminen on merkityksellistä. Kulttuuri koostuu merkityksistä ja symboleista ja muodostaa näin ollen kontekstin, josta käsin näitä symboleita tulkitaan. (Geertz 1973.) Jotta ymmärtäisimme kulttuuria, meidän täytyy siis tulkita sitä ohjaavia

symboleita. Romaneita ei useinkaan mainita Suomen virallisessa historian-kirjoituksessa, mikä on luonut tarpeen siirtää tietoja historiallisista vaiheista eteenpäin jälkipolville suullisesti. (Markkanen 2003.) Tässä ovat olleet tärkeässä osassa myös erilaiset esineet.

Haastatteluissa ilmeni, että joihinkin tavaroihin oli saattanut muodostua tunnearvo, joka liittyi useimmiten muihin ihmisiin tai tapahtumiin, joista tavarat olivat muistoina. Tietyillä tavaroilla haluttiin myös siirtää eteenpäin perinteitä. Esimerkiksi rivitalo-asunnon seinällä roikkuvat, käsintehdyt ja vanhat hevospaiikat edustivat suvun symbolista alkuperää hevosiin liittyvien elinkeinojen parissa. Kultakorut ja kellot kertovat aiempien sukulaisten elämänvaiheisiin liittyviä tarinoita sekä edustavat vanhempien romanisukupolvien arvostusta.

Yksi tärkeimpiä kodin ominaisuuksia oli haastateltavien mukaan toimivuus. Esimerkiksi asunnon tarpeeksi suuret neliöt ja toimiva keittiö olivat yksityiskohtia, jotka tulivat esiin useassa haastattelussa kodikkuutta luovina seikkoina. Jos asunnossa oli ilmennyt jotain, joka ei toiminut hyvin, asiat oli haastateltavien kertomuksissa järjestetty mahdollisimman toimiviksi.

Kodin tilojen uudelleenjärjestely puhtaus -ja häveliäisyssäntöjen mukaisiksi tai paremmin sopivien huonekalujen hankkiminen olivat esimerkkejä haastateltavien aktiivisesta toiminnasta paremman kodin tekemiseksi. Toisaalta, koska lähes kaikki haastatelluista asuivat

vuokra-asunnoissa, mahdollisuudet vaikuttaa kodin toimivuuteen esimerkiksi remontoimalla olivat pienet. Ratkaisu esimerkiksi tilanpuutteeseen olikin usein muutto isompaan asuntoon.

5.3.2 Kodin ilmapiiri

Vaikka haastateltavien kertomuksissa koti oli usein aktiivisen toiminnan tulos, kodin luomista ei jokapäiväisessä elämässä useinkaan tule ajatelleeksi. Koti muodostuu ”elämää elämällä”. Kodin arki muodostui kotikertomuksissa etenkin ihmisten välisestä vuoro-vaikutuksesta, joka oli monipuolista niin perheenjäsenten kuin naapurustonkin välillä. Ihmisillä oli myös suurin vaikutus kodin ilma-piirin muodostumiseen, ja ilmapiiri taas vaikutti siihen tuntuiko koti kodilta.

Anni Vilkon (2010a) esiintuomat kotiin liittyvät ominaisuudet, kuten sosiaalisuus, affektiivisuus ja aistimellisuus tulivat esiin haastateltavien kertomuksissa kodin ilmapiiriin vaikuttavina asioina. Erään haastateltavan mukaan kodin tunnistaa siitä, että saapuessaan tuntee lämmön ja tervetulleen olon. Haastateltavan oli kuitenkin vaikea määritellä tarkemmin, mistä lämpö ja tervetullut olo johtuivat. Pienen ajatuspyörittelyn jälkeen näiden tunteiden alkujuuret paikallistuivat perheenjäsenten toimintaan. Kotiin sai mennä ”millä tuulella tahansa” ja kotona ihmiset, kuten perheenjäsenet ja muut sukulaiset hyväksyivät sinut sellaisena kuin olet ja osoittivat kiintymystä.

Aistimellisuus nousi esiin etenkin kodin äänimaisemassa, jota olivat luomassa perheenjäsenet. Haastateltavista kolme toi esille, että kodikkuuteen vaikuttavat ”elämän äänet”, jotka muodostuvat lasten leikkimisestä, perheenjäsenten ja sukulaisten juttelusta sekä muusta seurustelusta. Erään haastateltavan mukaan se, että ”tykkää, että on elämää ympärillä” kuuluu ”tämmöseen romaniluonteeseen”. Toinen haastateltava puhui myös samasta asiasta hieman eri sanavalinnoin ja korosti lasten äänien merkitystä kodin tunnussa:

”Se tekee niinkö mulle sen kodin. Jos vaimo menee vaikka käymään jossain, et mä jään vaikka yksin tänne, niin ei talo tunnu kodilta, jos ei siellä oo lasten ääntä. Joskushan tietenki kaipaa, voi että ku sais olla yksin ja hiljaa. No se menee se jokunen tunti, mutta sit se rupiaa kuule tuossa aivoja vähän puristamaan, että nyt, että ei jaksaa olla yksin. Kyllä se perhe tekee kodin.” (Mies 2, 30-34 v.)

Perheenjäsenten ja muiden ihmisten tärkeys kodin merkityksessä tuli esiin myös siinä, että hyvän kodin ilmapiirin luomiseksi oltiin valmiita tekemään kompromisseja muiden asukkaiden kanssa. Kuten Mary Douglas (1991) kotia kuvaa, se on paikka, jossa asukkaat toimivat yhteisen hyvän vuoksi. Samalla koti myös dominoi asukkaitaan vaatien asioista neuvottelua, jotta voidaan saavuttaa hyvinvointi mahdollisimman monelle. Alkaen kodin sijainnista tai kotitöiden jakamisesta ja päättyen sohvan värin tai television tuumakoon päättämiseen kotia ja sen ilmapiiriä muokkaavat päätökset vaativat kodissa asuvilta neuvottelutaitoja.

Haastatteluaineistossa esiin tulleet suurimmat erimielisyydet ja neuvottelut oli käyty koskien kotona tapahtuvia muutoksia. Etenkin eräällä pariskunnalla temperamenttierot loivat silloin tällöin harmaita hiuksia, kun toinen halusi tehdä kotona nopeita muutoksia, kun taas toinen vaati pidemmän aikaa sopeutuakseen muutoksiin. Rauhallisempana itseään pitävän vaimon kanssa käyty dialogi avaa tilanteita, jotka vaativat kompromissien tekoa:

- *”Niin. Se kasvaa miussa, se muutos. Se ei tuu tälleen, niinkö miehellä tulee sitte tosta noin vaan. Sit mietitään jälkeinpäin, no oliko se nyt oikein. Pitää yrittää tehdä oikeita päätöksiä yhen kerran, yhden kerrallaan. Me ollaan ihmisinä erilaisia.”*

- *”Joo, tunnistan kyllä tämänki. Vaatii semmosta kompromissien, sovittelua ja.”*

- *”Niin tekee. Toisen miellyttämistä sitte sillä tavalla, ko näet, että toinen tosi paljon haluaa tehdä jonku ja ite oot niinkö, että ei. Niin antaa vaan tehdä, että tee sitte. Yrittää tyytyä.” (Nainen 2, 30-34 v.)*

Kodin muutoksiin suhtautuminen yleensä oli haastateltavilla positiivista. Vaikka kodin hyvään ilmapiiriin kuului haastateltavien mukaan tietynlainen tuttuus toimintatavoissa, rutiiniin kaivattiin silloin tällöin myös murrosta. Jos muutokset olivat itsestä lähtöisin olevia, ne koettiin tervetulleina. Esimerkiksi huonekalujen hankinnat tai seinälle ripustettavat taulut olivat hyväksi koettuja muutoksia ja niitä koskevat päätökset myös tehtiin useimmin yhdessä kodissa asuvien kesken. Jos taas ulkopuoliset tekijät vaativat kodissa

muutoksia, niihin sopeutumiseen tarvittiin haastateltavien mukaan enemmän aikaa.

Erään haastatteleman pariskunnan perheessä oli tapahtumassa suuria muutoksia, kun äiti oli useiden kotona vietettyjen vuosien jälkeen läh-dössä opiskelemaan ja lapset oli vietävä päiväkotiin. Tämäkin muutos koettiin kuitenkin tervetulleena, vaikka esimerkiksi siivoamiseen jää-kin siten vähemmän aikaa. Perheen äiti korosti, että haluaa antaa lapsilleen esimerkin, ”että äitikin käy töissä tai opiskelee”. Myös Anni Vilkon (2010a: 14) mukaan muutoksilla on merkittävä asema kodin olemassaolossa. Koti ei jää muutosten ulkopuolelle.

Haastatteluissa mainittiin kuolema kodikkuutta poistavana asiana:

- *”No esimerkiksi, jos mun kotiin joku kuolis, niin mä en asuis tässä kyllä.” (Nainen 1, 40-44 v.)*
- *”Joo. No liittykö se johonki sinun niinku tämmöseen henkilökohtaseen, niinku tuntemukseen vai onko se ihan yleistä romaneille?”*
- *”No mä en osaa puhua, ko omasta puolestani, mulla vaan se tuntuis niin...”*
- *”Aivan, kyllä. Minkälaisia tunteita se sitten herättäs? Niinku se, jos tähän joku kuolis.”*
- *”No semmosia kauheita, hyi.”*
- *”Oisko se semmosta niinku pelkoa tai?”*

- *"No ois. Ja aina mielessä."*

Romanikulttuurissa on yleistä, että jos perheessä sattuu kuolemantapaus, asunnosta halutaan muuttaa pois. Kuoleman voidaan ajatella edustavan ihmisille jotain tuntematonta (Douglas 2000 [1966]). Ennen elävänä tunnettu ihminen onkin poissa ja tilalla on vain eloton kuori. Kuolema kotona edustaakin järjestyksen rikkoutumista kahdella tapaa: kuolleen henkilön ruumis on tietyllä tapaa sekä tuttu että vieras. Henkilö on toisaalta poissa ja ikään kuin siirtynyt muualle, johonkin vieraaseen ja tuntemattomaan, mutta toisaalta ruumis on konkreettisesti vielä täällä. Toiseksi kuolema aiheuttaa katkoksen kodin arkista elämää ylläpitävään järjestykseen. Arkiset askareet eivät enää jatku samalla tapaa, kun joku perheen- tai suvun jäsenistä on poissa.

Toisaalta kotia halutaan usein muuttaa, vaikka henkilö ei olisi kuollutkaan asuntoon. Muuttohalua on selitetty esimerkiksi sillä, että tuttu asuinympäristö, joka aiemmin on ollut turvallinen ja rakas muut-tuukin surua ja muistoja täynnä olevaksi. Jotta elämää päästäisiin jatkamaan, tarvitaan uusi koti (Pirttilahti 2003: 19).

5.3.3 Kodin paikat

Koti oli kaikille haastattemilleni romaneille paikka, jossa arkinen elämä tapahtuu. Sen lisäksi kodin sisällä on paikkoja, jotka haastateltavien kertomuksissa määrittyivät ensisijaisesti niissä tapahtuvan toiminnan mukaan. Ajatus kodista arjen tapahtumisen paikkana voidaankin nähdä myös osiensa summana: arki muodostuu

eri toiminnoille profiloituneissa kodin paikoissa. Kodin paikat eivät näyttäytyneet haastateltavien kertomuksissa passiivisina, vaan ne toimivat aktiivisina toiminnan ympäristöinä. Kuten Edward Casey on todennut, paikka on kaikkein perustavanlaatuisin ruumiillistuneen kokemuksen ilmentymä (ks. Sather 2001).

Antropologi Gayle Rubin (ks. Suopajärvi 2009) kehitti 1970-luvulla sukupuolijärjestelmä-käsitteen, jolla hän tarkoitti niitä tapoja, joilla sukupuoli sosiaalisesti järjestyy. Romanikulttuurissa on ollut yleistä erottaa niin sanotut miesten ja naisten työt (Huttu 2005), mikä on suku-puolijärjestelmässä konkreettinen tapa korostaa sukupuolieroja (ks. Suopajärvi 2009). Keittiö kodin puhtaimpana paikkana on ollut naisten valtakunta ja keittiön ja muun kodin puhtaanapitäminen on ollut romaninaisten kunnia-asia (Markkanen 2003: 154).

Sukupuolten välinen jako kotitöissä tuli esiin parissa haastattelussa juuri ruoanvalmistusta koskien. Naishaastateltavan mukaan ”eihän meillä miehet ruokaa tee, naisethan meillä tekee”. Toisaalta, vaikka sukupuolijärjestelmän lähtökohtana on ajatus sukupuolesta sosiaalisesti rakentuvana jatkuvana prosessina, jonka mukaan ihmiset toimivat, heillä on mahdollisuus myös kyseenalaistaa järjestelmää. (ks. Suopajärvi 2009.) Sama naishaastateltava lisäkin ruoanvalmistuksen työnjakoa koskevaan keskusteluun ylpeyttä äänessään, että hänen alakouluikäinen poikansa on innostunut ”kokkailemaan”. Samanlainen toive muuttaa opittuja malleja seuraavan sukupolven kohdalla tuli esiin myös toisen naishaastateltavan kertomuksessa:

”Se (tytär) voi ymmärtää senki, että välillä on joskus aviomies, työtöillä, ettei sen tarvi vaan olla siellä laittamassa ruokaa. Voi oikeasti, jos sillä nyt haluttaa, niin voi lähteä opiskelemaan, ettei lapsikaan saa olla ongelma. Että lapset vaan tarhaan ja opiskelemaan.” (Nainen 3, 30-34 v.)

Sukupuoliin liittyvässä tutkimuksessa on huomattu, että vaikka naiset ja miehet tekevät yleensä yhtä paljon töitä, naiset vastaavat melkein päleis maailmallisesti kotitöistä. Miesten vastuulle taas jäävät suhteet kodin ulkopuoliseen maailmaan. Naisten toiminnan piiriksi voidaan siis katsoa yksityinen ja miesten piiriksi julkinen. Tämä vaikuttaa myös vallankäytön jakautumiseen, kun miehet hallitsevat julkisuutta ja naisten elämä rajoittuu yksityiselle alueelle. (Eriksen 2009: 173-174.)

Naissukupuolen liittäminen yksityisen piiriin sekä romanikulttuuriin liittyvän sukupuolijärjestelmän luomat konventiot naisten ja miesten töistä vaikuttivat myös siihen, mitkä kodin paikat muodostuivat mieluisiksi. Kun kysyin haastateltavien lempipaikkaa kotona, keittiön vastasi naisista kolme ja miehistä ei yksikään. Syyksi juuri keittiön valintaan kolme naista sanoivat, että siellä tulee vietetyksi eniten aikaa.

Keittiö paikkana myös jakoi tunteita. Kahdelle naishaastateltavalle keittiö ja siellä tapahtuva ruoanvalmistus maistuivat rutiinilta ja kiireeltä ja sitä kautta puulta. Vallan jakautuminen yksityinen-julkinen-sektoreilla ei ole toisaalta aina yksinkertaista. Yhteiskunnissa, jotka ovat näennäisesti miesten valtaa suosivia, joillakin naisilla saattaa epävirallisesti olla suurtakin valtaa. Tätä on

selitetty esimerkiksi paremmilla mahdollisuuksilla sosiaalisten suhteiden ja verkostojen luomiseen. (Eriksen 2009: 176.) Yksi nais-haastateltavista perustelikin keittiön valintaa suosikkipaikakseen sillä, että hän nauttii asioiden, kuten juhlien ja viikon ruokalistojen suunnittelusta. Keittiö toimi hänelle eräänlaisena kodin hermo-keskuksena, jonka kautta arjen ja juhlan sai sujumaan. Haastateltavalla oli siis keittiön kautta mahdollisuus vaikuttaa perheen taloudellisiin ja sosiaalisiin päätöksiin.

Kahdelle mieshaastateltavalle kodin suosikkipaikaksi oli muodostunut piha. Miesten kertomuksissa etenkin kesäisin koti aukeni ulospäin. Piha-alueen mieluisuus liittyi miesten haastatteluissa tekemiseen. Kotipihalla pystyi korjaamaan autoa ja pelailemaan erilaisia pelejä. Pihalla myös ruoanlaitto muuttui miehille mieluisaksi ja samalla erityiseksi tapahtumaksi. Mieshaastateltavan mukaan pihalla gril-laaminen oli samalla vaimon auttamista, koska keittiöön ei tällöin tullut niin paljon sotkua. Lisäksi pihalla ruokaa valmistaessaan miehellä oli aktiivinen ja erityinen toimijan rooli, joka oli erilainen kuin sisällä keittiössä: hän oli ”grillimestari” ja sitä kautta toiminnan keskipisteessä.

Sekä miesten että naisten haastatteluissa kodin lempipaikoiksi mainittiin olohuone. Olohuone määrittyi kertomuksissa paikaksi, jossa vietettiin vapaa-aikaa ”teeveetä töllötellen” ja vieraiden kanssa seurustellen. Olohuoneeseen liitettiin vapaa-aika ja yhdessäolo eikä siihen liittynyt velvollisuuksia.

Anni Vilkon (2010a: 12) mukaan kodin tekevät merkittäväksi kokemukselliset yksityiskohdat. Juuri näihin yksityiskohtiin pohjautuivat myös haastateltavien kotiin liittämät muistot ja koti kuvastui esiin haastateltavien kertomuksissa paitsi konkreettisen tekemisen myös muistojen paikkana. Muistot koettiin rikkautena, sillä ilman niitä kotia olisi vaikea rakentaa.

Yksi naishaastateltavista mainitsi, että esimerkiksi olohuoneeseen liit-tyi mukavia muistoja, kuten omien lasten tuominen kotiin ensi kertaa synnytyslaitokselta. Toisaalta saman pariskunnan keskustelu siitä, mikä voisi saada kodin tuntumaan ei-kodilta, perustui myös muistoihin:

- *”Ja varmaan seki, et jos tulee paljon ikäviä muistoja sitten, niinkö esimerkiksi jotain tiettyyn asuntoon, niin eihän se tunnu kodilta enää.” (Mies 4, 30-34 v.)*

- *”Mun mielestä se on toisin. Vaikka siinä ois ikäviä muistojaki, se voi silti olla koti. Jos siihen mahtuu sitä hyvääki.” (Nainen 4, 25-29 v.)*

Vaikka kodin merkitys tuli haastateltavien kertomuksissa esiin ennen kaikkea perheenjäsenten ja muiden ihmissuhteiden kautta, kodissa nähtiin tärkeänä myös oman rauhan saaminen. Omaa rauhaa pyrittiin saamaan esimerkiksi työhuoneessa, jossa yksi naishaastateltava teki ompelutöitä. Myös ”tietokoneella oleminen” määrittyi usean haastateltavan kertomuksessa omaksi rauhalliseksi paikaksi ja oman ajan viettämiseksi. Lisäksi yksi haastateltava toi esiin oman rauhallisen paikan löytämisen tärkeyden lasten kasvun ja kehityksen kannalta:

- *”Sehän voi ajatella vaikka näin, että lasten kasvamisen kannalta, että saa sitä omaa aikaa, niin niillä on, niillä tulee tehtyä semmosia hyödyttäviä asioita. Niinku lukeminen, missä se onnistuu, ku on pieni asunto?”*

- *”Että siihen vaatii sen rauhallisen paikan?”*

- *”Niin.” (Mies 3, 20-24 v.)*

John A. Agnewn mukaan paikkaan liittyy paikkatunne. Paikkatunne syntyy, kun paikka osallistaa ihmisiä erilaisiin toimintoihin synnyttäen samalla erilaisia tunteita. (ks. Semi 2010.) Kotiin liittyy laaja skaala erilaista tekemistä, joka osallistaa kotona asuvia eri tavoin. Se, mikä toiselle perheenjäsenelle on mieluista tekemistä, ei välttämättä näyt-täydy positiivisessa valossa toiselle. Mieshaastateltava, joka nimesi pihan lempipaikakseen kotona, piti itse pihatöiden tekemisestä. Samalla hän kuitenkin toi ilmi, että esimerkiksi perheen lapsia pitää useimmiten patistaa pihalle haravan varteen.

Romanien tapakulttuuri tuli esiin joissain haastatteluissa kodin paikkoja määrittävänä tekijänä. Esimerkiksi kunnioituksesta vanhempia henkilöitä kohtaan kodin ”kammarin” ovi pidettiin kiinni vierailujen yhteydessä. Haastateltavat toivat esiin kuitenkin myös sen, että vanhempien ja isovanhempien vieraillessa nämä saavat toisaalta olla kuin kotonaan, mennä keittiöön ja toimia siellä kuten haluavat. Tapakulttuurin noudattamisen eli tuttuujen paikkojen ja niihin liittyvien toimintatapojen tietäminen voikin olla myös osaltaan luomassa kodikkuutta, kun kaikki tietävät, miten missäkin toimitaan.

Toisaalta eräs naishaastatelluista kertoi myös, että hän oli vetänyt makuuhuoneen oven kiinni samalla, kun olin saapunut heidän kotiinsa. Haastateltava ei ollut haastattelijaa kuin muutaman vuoden vanhempi. Makuuhuone koettiin haastateltavan perheessä kuitenkin niin yksi-tyiseksi paikaksi, ettei sitä haluttu esitellä myöskään nuoremmalle, mutta vieraille henkilölle.

Kodille annetut merkitykset haastattelemieni romanien kertomuksissa ovat siis muodostuneet tekijöiden, kuten perheen, tapakulttuurin ja ympäröivän yhteiskunnan yhteisvaikutuksessa. Kotiin suhtaudutaan paikkana, joka mahdollistaa edellä mainittujen tekijöiden tasa-painoisen huomioonottamisen ja sitä kautta omanlaisen elämän elämisen. Seuraavassa luvussa tarkastelen muutoksia, joita kodille annetuissa merkityksissä on haastateltavien elämän varrella tapahtunut.

6 Merkitysten muutokset

Kuten Bradd Shore on tutkimuksissaan todennut, ihmisten asioille antamat merkitykset eivät ole valmiita kokonaisuuksia, vaan jatkuvasti muutoksessa olevia prosesseja (Shore 1996: 7). Haastattelemieni romanien kodille annetuissa merkityksissä prosessimaisuus tulee esiin paitsi henkilökohtaisten elämänvaiheiden muokkaamana myös historiallisten vaiheiden kautta. Lisäksi muutosprosessi kodin merkityksissä on käynnissä edelleen.

6.1 Turvapaikan muuttuvat roolit

Ihmisten asioille antamiin merkityksiin vaikuttaa se, mitä he juuri siinä tilanteessa kokevat (Strauss & Quinn 1997). Omassa lapsuudessaan haastateltavat eivät olleet varsinaisesti kiinnittäneet huomiota kotiin. Siellä, missä olivat olleet vanhemmat, sisarukset ja muut sukulaiset oli ollut haastateltavien koti. Merkitysten muodostumiseen vaikuttavat myös henkilön omat tulkinnalliset kehykset, jotka muodostuvat hänen aikaisemmista kokemuksistaan (Strauss & Quinn 1997). Kolme haastateltavaa pohti lapsuudenkotien huonoa kuntoa vanhempiansa kautta. Esimerkiksi yksi naishaastateltavista pohti nyt itsekin äitinä, miten vaikeaa omalla äidillä oli mahtanut olla pienten lasten kanssa talossa, jossa ei ollut ollut omia pesutiloja.

Ihmisten jakamat kulttuuriset mallit ovat tulkintoja todellisuudesta. Lisäksi niiden avulla pyritään ymmärtämään tätä todellisuutta ja tekemään valintoja. Kulttuurisia malleja voi kuitenkin olla tarjolla

useita samaan aikaan ja ihmisten on ratkaistava niiden asema ajattelussaan. (Quinn & Holland 1987.)

Kotiin liittyviä kulttuurisia malleja on monenlaisia ja niitä oli haastattelemillani romaneilla mielessään erilaisia yhtä aikaa. Varhaisen lapsuuden jälkeen lapsuudenkodista oli muodostunut turvapaikka, josta käsin pystyi turvallisesti tutustumaan elämän erilaisiin puoliin. Useassa haastattelussa lapsuudenkodilla oli yhä edelleen sama merkitys, mutta turva oli henkilöitynyt vanhempiin ja sisaruksiin. Lisäksi lapsuudenkodissa myös perheenjäsenten roolit säilyivät samanlaisina. Vaikka haastateltavat olivat jo aikuisia, joilla lähes kaikilla oli jo omia lapsia, lapsuudenkodissa vanhat ”lapsi-aikuinen”-asetelmat säilyivät.

Yksi naishaastateltavista kertoi, että lapsuudenkodissa ”ei lusmuilla” vaan kaikki osallistuvat esimerkiksi ruoanvalmistukseen. Toisaalta erään haastateltavan mukaan vanhempien luona pystyi käymään ikään kuin ”lomalla” niistä velvollisuuksista, jotka painoivat kotona.

- *”No se on, se koti on semmonen, siellä on niinkö, niinkö siellä vanhempien kotona, et siellä on turvallista silleen olla ja tiiän, jos mulla on jotain ongelmaa, mä pystyn kaiken kertomaan ja. Täällä ko mä oon, ni se on ihan erilaista, ku mä oon täällä kuitenkin yksin, vaikka mulla perhe on.”*

- *”Joo. Tarkotatko sillä niinku, yksin olemisella, että sitä on enempi niinku vastuussa?”*

- *”Joo.” (Nainen 1, 40-44 v.)*

Kaikille perheellisille haastateltaville oli tärkeää luoda omasta nykyisestä kodista samanlainen turvapaikka omille lapsille kuin mihin he olivat omassa lapsuudessaan tottuneet. He näkivätkin muutoksen lapsuudesta aikuisuuteen kodille antamisissaan merkityksissä myös omassa roolissaan. Aikuisina he olivat nyt itse aktiivisia kodin ja turvan luoja lapsilleen. Haastateltavien kertomuksissa lapsille haluttu turva oli konkreettisia asioita, kuten huonekaluja tai kodin tekstiilejä, mutta ennen kaikkea korostettiin aineetonta apua eli kotia paikkana, jonne voi aina tulla ”huolineen ja murheineen”.

- ”Joo. Ja sitte niinku seki, että mun lapset voi aina niinku tulla tänne oli tilanne mikä hyvänsä. Se on tosi tärkeätä.”

- ”Joo. Seki sitte periaatteessa vähän niinku osaltaan haluat olla sinun tämänhetkisestä kodista luomassa semmosta turvapaikkaa?”

- ”Kyllä. Joo ja mä en tiedä, miten lapset kokee sen, mutta ainakin niinkö sitä haluaisin, että lapset voi niinku tulla ja kertoa, että nyt on tää tilanne, mitä nyt. Eihän se, no, mä en tiää toimiiks se, mutta tuota silleen mä haluaisin. Ja silleen me tehään, jos on joku tilanne, niinku mikä koskettaa minua ja minun kotia, (lapsuuden) kotia ja sitä perhettä siellä, niin kyllä me ollaan monesti aika niinku kaikki siinä linjalla, että soitetaan. Että nyt on tämmönen tilanne, että mites tän kanssa tehään ja. Mieltikääpä, mulla on nyt tämmönen tilanne, että miten tässä vois toimia ja.” (Nainen 5, 40-44 v.)

Toisaalta lapsuudenkotiin ei liittynyt kaikilla haastateltavilla samanlaisia merkityksiä. Yksi haastateltavista toi esiin koteja

kuvaillessaan, että hänellä kyllä oli mieluisia muistoja lapsuudenkodeistaan, mutta hänellä ei enää ollut lapsuudenkotia, johon olisi kaivannut.

- ”Joo. Mikä siinä tekee sen, että se ei oo se koti?”

- ”Mää oon, niinkö mun vanhemmat on eronneet ja, en mä tiedä. Siks varmaan ei niinkö tunnu, niinkö vanhempien kodit enää kodilta, koska ne on eronneet oikeesti. Siellä ei oo enää sitä mitä on joskus ollu. Et oikeestaan, jos mieltii, niin mulle sit koti edustaa tätä näin, mis me nyt ollaan.” (Mies 4, 30-34 v.)

Kotiin liittyvillä muistoilla sekä perheenjäsenillä oli haastateltavan kertomuksessa jälleen tärkeä rooli kodin muodostumisessa tai kodin puuttumisessa.

6.2 Historiallisten vaiheiden vaikutus kodin merkityksiin

Ajatus paikoillaan pysyvistä kodista on ollut osa suurta kulttuurista murrosta Suomen romanien lähihistoriassa ja vaikuttanut romanien arkeen usealla tavalla (Tervonen 2012b).

Kymmenestä haastatellusta kuusi toi jossain vaiheessa haastattelua esiin romanien historian Suomessa edelleen kodin merkityksiin vaikuttavana asiana. Monella haastatelluista oli muistoja vanhempien tai isovanhempien elämänvaiheista, joihin oli liittynyt kiertäminen. 1970- 1980 -luvulla syntyneiden haastateltavien mukaan kiertävän elämän vaikutukset näkyivät vielä heidänkin sukupolvensa elämässä.

Vaikka romaneihin on menneisyydessä ja vielä nykyäänkin liitetty vahvasti ajatus kiertolaisuudesta, on osa romaneista myös

harjoittanut paikallaan pysyvämpiä elinkeinoja. Esimerkiksi 1800-luvulla osa romaneista Suomessa oli merkitty kirkonkirjoihin torppareiksi tai omaa maata viljelleiksi tilallisiksi. Maanviljely saatettiin yhdistää myös kiertämiseen. Näin ollen maata viljeltiin osan aikaa vuodesta ja toinen osa oltiin kululla. Torpan työt saattoivat työllistää siis suurenkin määrän romaneja ja maatöiden loputtua torpat toimivat kiertämisen tukikohtina. (Tervonen 2012a.)

Haastatteluaineistossani tulikin esiin juuri se, että kotiin on aikaisempien sukupolvien aikana suhtauduttu välietappina eikä siihen ole näin muodostunut tunnesidettä. Kulkevan elämäntavan myötä romanien koti on ollut läheisissä ihmisissä, mistä johtuu sukulaisten ja perheen suuri merkitys romaneille yhä edelleen. Lisäksi kiertolaisajoilta on peräisin ajatus siitä, että niillä romaneilla, joilla on ollut koti, ”kodin ovi on ollut aina auki” kenen tahansa sukulaisen tai tutun tulla.

Yksi isoimmista muutoksista romanikulttuurissa, joka tuli esiin haastatteluaineistossa oli nimenomaan se, miten yksityisyyteen suhtaudutaan. Osa haastateltavista kertoi, että ”meidän romaneitten keskuudessa” kyläily on enemmän spontaania ja vieraita saattaa tulla käymään lyhyellä varoitusajalla tai kokonaan ilman ilmoittamista.

”Eikä meillä soitella etukäteen, että voidaanks tulla kylään. Vaan meille tullaan oven taakse ja aukastaan ovi ja tervetuloa vaan.” (Nainen 1, 40-44 v.)

Spontaanista kyläilykulttuurista kertoneet haastateltavat pitivät sitä hyvänä asiana ja nimenomaan osana perinteisiä romanitapoja. Kuitenkin myös toisenlainen näkökulma tuli esiin yhdessä

haastattelussa. Pariskunnan mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana kyläilykulttuurissa on tapahtunut muutos. Nykyään ”uskalletaan jo sanoa” ei, jos esimerkiksi sukulainen soittaa ja sanoo tulevansa kylään huonona ajankohtana. Haastatellun pariskunnan mukaan heidän tuttavapiirissään eli samanikäisten romanien parissa tämä on yleistä.

”Kyllä siis romaneillaki, vaikka sanotaan, että meille voi tulla yöllä ja päivällä, ei tarvi soittaa, mut kyllä romaneillaki on nykyään tapana. Ihan siis meidänki ystävapiirillä on tapana soittaa. Sopia tapaamiset ennalta ja sitte voi jo sanoa, että nyt ei käy.” (Nainen 4, 25-29 v.)

Haastatteluaineistoni perusteella ei voi sanoa onko kyläilykulttuurin muutos nimenomaan ikäpolvikysymys. Edellä mainitun pariskunnan mukaan heidän tuttavapiirissään eli noin 30-vuotiaiden romanien parissa muutos olisi jo nähtävissä. Toisaalta toinen samanikäinen haastateltava taas korosti edelleen vierailukulttuurin sitoutumattomuutta aikatauluihin.

Toinen keskeinen asia, joka tuli esiin haastatteluissa ja oli sidoksissa kodin merkitysten muutokseen romaneiden parissa, oli perheeseen muutos. Kolmen haastateltavan mukaan romaniperheet olivat aikaisemmin olleet suurempia eli kahden ikäpolven perheitä. Isovanhemmat olivat kuuluneet luonnollisena osana perheisiin ja heidän kanssaan oltiin oltu tekemisissä päivittäin.

Nykyään perheet muodostuivat yhä enemmän yhden sukupolven perheiksi. Tämä piirre onkin lähentänyt romanien kotikulttuuria

muiden suomalaisten kotikäskyksiin. Perhekoon pienenemisen yhteydessä yksinäisten vanhusten ja muiden yksin asuvien määrä on lisääntynyt (Salovaara 2014: C 10-11). Haastateltavien kertomuksissa tämä nähtiin huonona puolena paikoillaan asumiseen siirtymisessä. Kun romanien elämäntapa on alkanut muistuttaa yhä enemmän valtaväestön elämäntapaa, elämä on muuttunut aikataulutetummaksi ja kyläily toisten luona, niin vanhusten kuin muidenkin, on vähentynyt.

”Ja sitte toisaalta onhan seki totta, että jos ihmiset käy töissä ja on lapset ja on arki ja on tavallaan se arkipyöritys siinä, niin on se elämä niin paljon muuttunu. Sitä ei ehkä vanhemmatkaan ihmiset käsitä, että sovitaan tapaamiset, sovitaan kellonajat, millon nähään ja voi tulla käymään. Tavallaanhan se niinku, siinä on monta eri puolta. Se helpottaa elämää ja tämmönen, niinku suunnitelmallisuus, mutta kyllä siitä kärsii silti joku.”
(Nainen 4, 25-29 v.)

Omassa haastatteluaineistossani kaikki haastateltavat pitivät kulkemisen loppumista ja paikallaan asumista hyvänä asiana. Eräs haastatteleman pariskunta kertoi kokeilleensa omasta lapsuudestaan tuttua kesäloma-aikojen kiertämistä eli lomailua ”asuntovaunu auton perässä” ja kiertämistä pitkin Pohjois-Suomea ja Ruotsia. Pariskunta ei kuitenkaan nähnyt itseään vanhempien elämäntavan jatkajana:

- *”Ja ollaan me kokeiltu sitä kesälomareissaamistaki tän perheen kanssa. Ei me, jotenki ne meidän vanhemmat varmaan osas sen paremmin (naurua).”* (Mies 2, 30-34 v.)

- *”Ei oo oikein meidän juttu.”* (Nainen 3, 30-34 v.)

- ”Me ei oltu oikeen semmosia karavaani-ihmisiä oikein. Ei siitä, ei oo sen jälkeen kyllä käyty.” (Mies 2, 30-34 v.)

Romanikodit nähtiin haastatteluissani keskellä muutosprosessia myös sisustuksen kautta. Niin romanien itsensä kuin kantaväestönkin tyyppillisesti romanikoteihin liittämät yksityiskohdat, kuten pitsiverhot ja hevostaulut nähtiin katoamassa olevana tai vanhojen ihmisten kodin tyylinä. Tosin vanhanaikaisina pidetyistä sisustuselementeistä oli esillä uusia sovelluksia kotien sisustuksessa (kuva 1).

**Kuva 1 Hevosaiheinen maalaus haastateltavan kodin seinällä.
Kuva: Emmi Vepsäläinen (2.4.2015)**

Aiempaa nahkasohvien yleisyyttä perusteltiin haastateltavien kertomuksissa sillä, että ne oli hankittu koteihin kestävyiden ja pitkäikäisyyden takia. Sohvat oli tarkoitettu kestävään käyttöä ja

näyttämään hyvältä useiden vuosien käytön jälkeen, sillä niitä ei ollut varaa uusia jatkuvasti. Nykyään painopiste huonekalujen hankinnassa oli siirtymässä mukavuuden puolelle, jolloin kangassohvat alkoivat vallata alaa romanikotien olohuoneissa.

Mukavuus ja käytännölläisyys sisustuksessa nähtiinkin lähentymisenä kantasuomalaisten kotien sisustamiseen. Etenkin nuorempien haastateltavien mukaan he tekivät huonekaluhankintoja IKEA:sta yhtä lailla kuin tuntemansa kantäväestön edustajat. Lisäksi vanhempien haastateltavien kodeissa tunnistin omasta ja monista muista suomalaiskodeista tutut suomalaiset design-lasiesineet (kuva 2).

Kuva 2 Katettu kahvipöytä haastateltavan kotona. Kuva: Emmi Vepsäläinen (2.4.2015)

Erään haastateltavan mukaan romanit ovatkin siirtymässä kohti uusia ja monipuolisempia ratkaisuja kodin visuaalisessa ilmeessä.

- *”Kyllä. No onko sulla sitte ajatusta, että ku jos on tosiaan muuttunu nytte, et mistä syystä se johtuu, että ne on muuttunu, niinkö tämmöset? Vaikka ettei oo enää niitä pitsiverhoja?”*

- *”Uus aika, niinkö uus aikakausi. Moderni, moderni se on tullu myös mustalaisille.” (Nainen 2, 30-34 v.)*

Kuten kulttuurintutkija Stuart Hall on kirjoittanut merkitykset rakentuvat sekä yksilöllisesti että yhteisesti saman merkitysjärjestelmän jakavien kanssa (Hall 2003: 90-91). Romanien koti-merkityksiin vaikuttavat paitsi saman merkitysjärjestelmän jakavat romaniyhteisöön kuuluvat henkilöt myös yhteisön ulkopuolisten kuten kantaväestöön kuuluvien suomalaisten esille tuomat merkitykset.

Koska romaneille koti nykyisessä muodossaan on vielä suhteellisen uutta perinnettä, ovat useissa kodeissa esillä uuden ja vanhan perinteen kohtaamispaikat ja kodin arjessa monet romanit hakevat vielä paikkaa perinteiden ja uusien elämänmallien välillä. Esimerkiksi vanhaan ja perinteisenä pidettyyn romanikulttuuriin kuuluva spontaani kyläilykulttuuri ja uudet, elämää aikatauluttavat perinteet, kuten kouluttautuminen ja säännöllinen työaika voivat olla nykyään törmäyslinjalla. Koti näyttäytyykin haastattelemilleni romaneille paikkana, joka vaatii tasapainottelemista erilaisten kulttuuristen merkitysten välillä.

6.3 Uudet kiertolaiset

Kolme haastateltavista nosti esiin kansainvälisen näkökulman jossain vaiheessa haastatteluaan. Vaikka romanit Suomessa elävät omanlaistaan elämää verrattuna muun Euroopan romaniväestöihin, muun maailman tapahtumia, etenkin romaneita koskevia, seurataan useassa kodissa kuitenkin tiiviisti.

Haastattelemani pariskunnan mukaan kiertolaisuus on palannut Suomeen ja Eurooppaan itäeurooppalaisten romanien myötä. Muualla Euroopassa romanivähemmistöjä on etenkin Keski- ja Itä-Euroopassa. Tarkkojen määrien saaminen kussakin maassa asuvista romaneista on vaikeaa sillä useissa maissa etniseen taustaan perustuvat luetteloinnit ovat lainvastaisia. Arvioiden mukaan esimerkiksi Unkarissa ja Slovakiassa romaneja olisi molemmissa maissa 500 000-600 000 (Messing 2010: 6; Vidra & Messing 2010: 74) ja Romaniassa noin miljoona, jossa arvioidaan olevan Euroopan suurin romanivähemmistö (Vidra 2010: 85.)

Haastattelemani miehen mukaan romanit ovat lähteneet kotimaistaan jälleen parempien elinolosuhteiden, kuten töiden, perässä muihin maihin. Lisäksi romanit ovat joutuneet kohtaamaan viime aikoina lisääntyntä romanivastaisuutta joissain osin Itä-Eurooppaa. Tutkimukset tukevat tätä väitettä: kommunismin kaaduttua monet romanit menettivät ensimmäisten joukossa työpaikkansa ja edelleen romanien elinolot ovat monin paikoin valtaväestöä heikommat. He kokevat syrjintää ja väkivaltaa niin virkavallan kuin valtaväestönkin taholta. Syynä heikkoon tilanteeseen pidetään sekä sosiaalisia

rakenteita että syrjintää, mutta myös eri maiden romaniorganisaatioiden keskinäistä eripuraisuutta ja yhtenäisten tavoitteiden puutetta. (Tervonen & Enache 2012: 265; Tanner 2000: 160-161.)

2000-luvun vaihteessa myös suomalaiset heräsivät huomaamaan Euroopan romanien heikon aseman, kun Suomeen alkoi tulla kasvava määrä turvapaikanhakijoita nimenomaan Keski- ja Itä-Euroopasta. Hakijoista verrattain suuri osa oli Slovakian ja Puolan romaneita. Myös Romanian romanit ovat olleet kasvava ryhmä turvapaikanhakijoissa. (Nordberg 2004: 718; Tanner 2000: 13.)

Vuodesta 2007 alkaen keskustelua ovat herättäneet suurimpien suomalaiskaupunkien kaduille tulleet kerjäläiset, jotka ovat valtaosin olleet romanialaisia ja bulgarialaisia romaneja. Kerjäämällä tai pulloja keräämällä saadut rahat yritetään yleensä säästää ja lähettää kotimaahan jääneille perheenjäsenille. Rahaa säästääkseen romanit asuvat kadulla tai autossa. Viranomaisten suhtautuminen on ollut samanlaista kuin toisen maailmansodan jälkeinen suhtautuminen kotimaisiin romaneihin: väliaikaiset leiripaikat puretaan järjestelmällisesti ja lainsäädäntöä ollaan valmiita kiristämään. Kuitenkin niin kauan kuin Itä-Euroopan romanien hankala tilanne jatkuu, on todennäköistä, että myös romanikerjäläisten määrä kasvaa. (Tervonen & Enache 2012: 266-268.)

Vaikka Euroopan romanien tilanteesta oltiin huolissaan, haastatteluisa nousi kuitenkin esiin myös toisenlainen näkökulma. Yksi haastattelemistani naisista kertoi omien vanhempiansa vaikeudesta

saada asuntoa Suomessa 1970-luvulla, mikä oli jättänyt haastateltavan äidille ikävät muistot. Tästä johtuen haastateltava korostikin, että Suomen pitäisi taata ensin jokaiselle oman maan kansalaiselle koti ja hyvät asuinolot ennen kuin hyväntekeväisyyttä harjoitetaan ulko-mailla.

Toisaalta toisen haastateltavan mukaan Suomessa romanien kotikäsitketykset ovat edelleen hyvin hajautuneet niin alueellisesti, sukujen välillä kuin yksilöllisestikin. Osa romaneista on edelleen tottunut vaihtamaan esimerkiksi vuokra-asuntoa tiheään tahtiin tai muuttamaan Suomen ja Ruotsin väliä. Haastateltavan mukaan näille romaneille tietynlainen kiertäminen ja vapaus lähteä lyhyelläkin varoitussajalla on yhä elämäntapa.

Yhden mieshaastateltavan mukaan Suomen romaneilla on aina ollut tietynlaista juurettomuutta, mikä on vaikuttanut myös kodille annettuihin merkityksiin. Hänen mukaansa vanhemmat romanit muistuttavat silloin tällöin nuorempiaan, että aina eivät ajat ole olleet näin hyvät kuin nyt Suomessa. Koskaan ei myös tiedä, milloin hyvät ajat ovat ohi ja romanit joutuvat taas lähtemään kierrolle. Haastatellun pariskunnan mukaan romaneilla pitääkin olla aina varasuunnitelma, jos kotinsa joutuu jättämään levottomuuksien vuoksi.

- *”Ja vaikka me ollaan Suomen kansalaisia, mut miten sitte, jos tulee toinen valta? Me tietään, että esimerkiksi Venäjällä tällä hetkellä romanit kokee vainoo.” (Mies 4, 30-34 v.)*

- *”Sekä Ukrainassa sekä muuten Ranskassa. Että jos se tavallaan se tilanne kiristyy siellä niinku valtion sisäpuolella,*

niin sillon yleensä vähemmistöt alkaa olla kans puristuksis. Sillon meillä alkaa aina semmonen tuplahuoli. Sillon, se liittyy tavallaan tähän kotiin, että ei voi tavallaan juurtua liikaa. Täytyy olla jotenki jollain tasolla valmis luopumaan kaikesta, jos se aika tulee.” (Nainen 4, 25-29 v.)

7 Lopuksi: Kodin tekijät

Pro gradu -työssäni tarkoitukseni on ollut tutkia romanien kodille antamia merkityksiä Pohjois-Pohjanmaalla, merkityksiin vaikuttavia tekijöitä sekä kodille annettujen merkitysten mahdollisia muutoksia. Tutkimusaineistona olen käyttänyt tekemiäni haastatteluita, joissa kymmenen eri-ikäistä romanina ovat kertoneet elämänsä varrella olleista kodeista. Tutkimusaineistoni perusteella kodille annettuihin merkityksiin vaikuttivat niin yksilölliset, yhteisölliset, kulttuuriset kuin yhteiskunnalliset tekijät.

Haastateltujen kotiin liittyvissä kertomuksissa lapsuudenkodilla tai -kodeilla oli tärkeä asema kodille annetuissa merkityksissä, sillä ne tarjosivat vertailukohtaa sille, minkälaisen kodin haastateltavat halusivat itse rakentaa. Haastateltavat korostivat lapsuudenkodeista mieleen jääneenä asiana niiden pysyvyyttä tai pysymättömyyttä. Lähes kaikki korostivat sitä, että oman katon alle muuttaessaan he olivat halunneet tarjota lapsilleen paikallaan pysyvän lapsuudenkodin.

Kodin tärkeä merkitys oli se, että koti mahdollisti omanlaisen elämän elämisen. Tämä tarkoitti paitsi mahdollisuutta noudattaa romanien puhtaus- ja moraalisääntöjä myös vapautta soveltaa niitä omaan elämään sopivaksi.

Kodilla oli suuri merkitys arjen pyörimisen mahdollistajana. Koti nähtiin arkisen elämän keskuspaikkana, jolloin merkittäväksi muodostui oma aktiivinen rooli kodin tekijänä. Kodissa tekemiseen

vaikuttivat niin haastateltavan sukupuoli kuin romanien tapakulttuuriin perustuvat säännöt ja rajoitukset. Kodin ilmapiirin luomisessa muiden kodissa asuvien ihmisten, kuten perheenjäsenten merkitys nousi avainasemaan. Kodin hyvää ilmapiiriä arvostettiin niin paljon, että omista vaatimuksista oltiin valmiita tekemään vaadittavia kompromisseja. Vaikka perhe oli haastateltaville todella tärkeä osa kotia, myös omaa aikaa ja rauhaa arvostettiin.

Koti oli myös kiinteästi sidoksissa ympäristöön ja muuhun yhteiskuntaan. Kodista käsin tutustuttiin muihin ihmisiin ja etenkin naapurustolla oli merkitystä kodin muodostumisessa. Haastattelemieni romanien mukaan verrattuna kantaväestön edustajiin heidän täytyi tehdä enemmän töitä saavuttaakseen naapurien luottamuksen. Haastateltavien mukaan ei kuitenkaan ollut hyvä, että naapurusto olisi koostunut pelkästään toisista romaneista, sillä sen nähtiin haittaavan lasten integroitumista muuhun yhteiskuntaan.

Kodille annetut merkitykset olivat kokeneet muutoksia haastateltavien elämässä. Lapsuudenkoti vanhempineen ja sisaruksineen näyttäytyi ennen kaikkea turvapaikkana. Erona lapsuudenkodin ja oman kodin välillä nähtiin roolien muutos: lapsuudenkodissa on vanhemmat ja olet heille aina lapsi, kun taas nykyisessä kodissa olet aikuinen ja vastuussa turvapaikan rakentamisesta omille lapsillesi.

Kodin merkitysten nähtiin muuttuneen myös historiallisesta perspektiivistä. Koti paikallaan pysyvänä paikkana nähtiin suhteellisen tuoreena osana romanien elämää. Kiertolaisajan vaikutusten nähtiin vaikuttavan myös 2010-luvun romanien elämään. Kiertolaisaikana romanien turva oli ollut sukulaisissa tai muissa läheisissä ihmisissä ja koti oli ollut väliaikainen suoja, läpikulkupaikka. Tästä johtui vielä nykyäänkin ajatus, että romanikodin ovet ovat aina auki vieraiden tulla.

Yksityisyys oli yksi suurimpia muutoksia, joka tuli esiin romanien kodille antamissa merkityksissä. Kyläilykulttuuri on edelleen romanien parissa spontaania, mutta etenkin nuorten sukupolvien kohdalla kodin yksityisyyttä oli alettu arvostaa enemmän.

Tätä tutkimusta tehdessäni olen oppinut paljon opinnäytetyön tekemisestä. Vastoinikäymiset ja onnistumiset ovat kulkeneet kylki kyljessä ja onneksi apua on saanut tarvittaessa kysymällä. Lisäksi olen saanut huomata, että omia mielenkiinnon kohteita saa ja kannattaa valita tarkemman tarkastelun kohteeksi eikä jäädä arvailujen tai ennakkoluulojen varaan. Jos toteuttaisin tutkimukseni uudestaan tämän hetkisillä tiedoilla, yrittäisin saada lisää haastateltavia etenkin vanhemmasta romani-ikäpolvesta.

Mahdollisia jatkotutkimusaiheita voisi olla tutkimuksen toteuttaminen keskittymällä tiettyyn ikäryhmään, kuten kiertolaiselämää viettäneisiin romaneihin. Lisäksi antoisan näkökulman voisi tarjota vertaileva tutkimus kodin merkityksistä

nuorten ja vanhempien ikäluokkien tai maalla ja kaupungissa asuvien välillä.

Kodille annettuja merkityksiä etsiessäni olen tutustunut romani-kulttuuriin Suomessa ja tietämykseni on nyt noussut nolhasta alkeiden tasolle. Haastateltavia etsiessäni ja haastatteluita tehdessäni olen tutustunut hienoihin ja mielenkiintoisiin ihmisiin, jotka ovat paitsi vastanneet kärsivällisesti kysymyksiini myös päästäneet minut hetkeksi osaksi kotiaan sekä avanneet silmäni näkemään romanien elämää arkea Suomessa.

Tutkimuksen tekemisen myötä saamieni kokemusten mukaan haastattelemani romanien kodille antamat merkitykset eivät poikkea suurestikaan omistani tai aiheesta kanssani keskustelleiden kantasuomalaisten kodille antamien merkitysten kanssa. ”Romanius” tai ”kantasuomalaisuus” ovat edelleen ihmisiä määrittäviä tekijöitä yhteiskunnassa, mutta erot kodeille annetuissa merkityksissä löytyvät enemmän yksilötasolla. Kotonamme ollessamme olemme yllättävän samanlaisia.

Haluankin kiittää kaikkia henkilöitä, jotka ovat auttaneet tutkimukseni teossa sekä lausua erityisen suuren kiitoksen kaikille haastateltavilleni. Heidän ansiostaan kynnys astua romanikotiin on madaltunut huomattavasti.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Haastattelut

- Mies 1: ikäluokka 30-34 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Nainen 1: ikäluokka 40-44 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Nainen 2: ikäluokka 30-34 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Mies 2: ikäluokka 30-34 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Nainen 3: ikäluokka 30-34 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Mies 3: ikäluokka 20-24 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheetön
- Nainen 4: ikäluokka 25-29 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Mies 4: ikäluokka 30-34 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Nainen 5: ikäluokka 40-44 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, perheellinen
- Nainen 6: ikäluokka 60-64 vuotta, Pohjois-Pohjanmaa, leski

Sanomalehtiartikkelit

Salovaara A (2014) Kiertolainen tyhjässä kodissa. Helsingin Sanomat 11.12.2014: C 10-11.

Tutkimuskirjallisuus

Painamattomat lähteet

Sosiaali- ja terveysministeriö: Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat. Viitattu 12.2.2015.
URI:<http://www.stm.fi/stm/neuvottelukunnat/ronk/alueellisetneuvottelukunnat>

Sosiaali- ja terveysministeriö: Romaniasiain neuvottelukunnan tehtävät. Viitattu 12.2.2015.
URI:<http://www.stm.fi/stm/neuvottelukunnat/ronk/tehtavat>

Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:2. Viitattu 12.2.2015.
URI:http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3778.pdf&title=Suomen_romanit____Finitiko_romaseele_fi.pdf

Törmä S, Huotari K & Tuokkola K (2012) Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus. Ympäristöministeriön raportteja 8. Helsinki. Viitattu 30.7.2015. URI: <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/ac7ecdf700fdeedd0d42611fba5b407d6/1440060574/application/pdf/245325/Romanien%20asuminen%20ja%20yhdenvertaisuus%20YMP%C3%84RIST%C3%96MINISTERI%C3%96.pdf>

Painetut lähteet

Anttonen R (2009) ”Manne takaraivossa”: Ennakkoluulot ja syrjintä suomalaisten romaniyrittäjien kokemana. Jyväskylä, Jyväskylä University Printing House.

Barth F (1969) Introduction. Teoksessa Barth F (toim.) Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference. Norja, Universitetsforlaget.

Chapman M, McDonald M & Tonkin E (1989) Introduction. Teoksessa Tonkin E, McDonald M & Chapman M (toim.) History and Ethnicity. Lontoo, Routledge.

Douglas M [1966] (2000) Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi. Tampere, Vastapaino.

Douglas M (1991) The Idea of a Home: A Kind of Space. Social Research 58 (1): 287-307.

- Eriksen TH (2009) Toista maata. Johdatus antropologiaan. Helsinki, Hakapaino.
- Friman-Korpela S (2012) Suomen romanipolitiikan kansainväliset yhteydet. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Geertz C (1973) The interpretation of cultures: selected essays. London, Fontana Press.
- Grönfors M (1981) Suomen mustalaiskansa. WSOY
- Grönfors M (1995) Finnish Rom: A Forgotten Cultural Group. Teoksessa Pentikäinen J & Hiltunen M (toim.) Cultural Minorities in Finland. An Overview Towards Cultural Policy. Helsinki, Printing Team Sivén Oy.
- Hall S (2003) Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Lehtonen M & Löytty O (toim.) Erilaisuus. Tampere, Vastapaino.
- Heikkinen HLT (2001) Narratiivinen tutkimus-todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola J & Valli R (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä, PS Kustannus.
- Hill JH (2005) Finding Culture in Narrative. Teoksessa Quinn (toim.) Finding Culture in Talk: A Collection of Methods. New York, Palgrave MacMillan.
- Hirvilammi T & Laatu M (2008) Epäoikeudenmukainen kohtelu on romaniasiakkaiden arkea. Teoksessa Hirvilammi T & Laatu M (toim.) Toinen Vääräyyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Vammala, Vammalan Kirjapaino Oy.

Huokuna T (2010) Ensimmäinen oma koti 1960-luvulla. Esineitä, muistoja ja merkityksiä. Teoksessa Vilkkonen A, Suikkanen A & Järvinen-Tassopoulos J (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere, Juvenes Print.

Huotelin H (1996) Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa Antikainen A & Huotelin H (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Helsinki, Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.

Huttu H (2005) Romanian historia. Teoksessa Isaksson P & Jokisalo J (toim.) Historian lisälehtiä. Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa. Keuruu, Otavan Kirjapaino Oy.

Huttunen L (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden Seura.

Huttunen L (2009) Undoing and Redoing Home. The Bosnian War and Diasporic Home-Making. Teoksessa Johansson H & Saarikangas K (toim.) Homes in Transformation: Dwelling, Moving, Belonging. Helsinki, Hakapaino Oy.

Hänninen V (2002) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Johansson H & Saarikangas K (toim.) (2009) Homes in Transformation: Dwelling, Moving, Belonging. Helsinki, Hakapaino Oy.

Juntto A (2001) Onko asukkaalla koti? Teoksessa Jarva V & Korvela P (toim.) Koti tieteiden risteyksessä: 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Helsinki, Yliopistopaino.

- Lévi-Strauss C (1985) *The View from Afar*. Oxford, Basil Blackwell Ltd.
- Liebkind K (1988) *Me ja muukalaiset: Ryhmäraajat ihmisten suhteissa*. Helsinki, Painokaari Oy.
- Markkanen A (2003) *Luonnollisesti: Etnografinen tutkimus romaninaisten elämänculusta*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto.
- Messing V (2010) *Hungary: Roma and Immigration*. Teoksessa Mannila S, Messing V, van den Broek H-P & Vidra Z (toim.) *Immigrants and Ethnic Minorities. European Country Cases and Debates*. Helsinki, University Print.
- Niemi H (1981) *Mustalaisten asunto-olojen kehitys vuosina 1976–1979. Mustalaisväestön erityisasuntolain vaikutusten tarkastelu. Tutkimuksia ja selvityksiä 1, Asuntohallitus*.
- Nordberg C (2004) *Legitimising Immigration Control: Romani Asylum-Seekers in the Finnish debate*. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30: 717-735.
- Nordström G (2012) *Sosiaalipoliittiset pakolaiset*. Teoksessa Pulma P (toim.) *Suomen romanien historia*. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Ochs E & Capps L (1996) *Narrating the Self*. *Annual Review of Anthropology* 25: 19-43.
- Okely J (1975) *Gypsies Travelling in Southern England*. Teoksessa Rehfisch F (toim.) *Gypsies, Tinkers and other Travellers*. Lontoo, Academic Press Inc.
- Okely J (1983) *The Traveller-Gypsies*. Cambridge University Press.

- Pekkala A (2003) Tutkijan eettiset ongelmat. Teoksessa Laaksonen P, Knuuttila S & Piela U (toim.) Tutkijat kentällä. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pirttilahti M (2003) Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa. Ympäristöministeriön Ympäristöopas. Helsinki, Edita Prima Oy.
- Pulma P (2000) Romanit EU:n kynnyksellä. Yhteiskuntapolitiikka. 6/2000: 563-565.
- Pulma P (2004) Rattailta lähiöön: Romanien asumishistoria ja kulttuurin muutos. Teoksessa Saarikangas K, Mäenpää P & Sarantola-Weiss M (toim.) Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Pulma P (2006) Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pulma P (toim.) (2012) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston kirjapaino Oy.
- Quinn N (toim.) (2005) Finding Culture in Talk: A Collection of Methods. New York, Palgrave Macmillan.
- Quinn N & Holland D (1987) Culture and Cognition. Teoksessa Holland D & Quinn N (toim.) Cultural Models in Language and Thought. Cambridge University Press.
- Rantala V & Huttunen L (1993) "Aito mustalainen on lämmin ihminen". Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa. Tampereen yliopisto.
- Rekola T (2012) Romanien varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.

- Ruckenstein M (2009) Dynamic Domestic Space. Violence and the Art of Home-Making. Teoksessa Johansson H & Saarikangas K (toim.) Homes in Transformation: Dwelling, Moving, Belonging. Helsinki, Hakapaino Oy
- Sather C (2001) Shamanic Journeys and Other Travels. Interplaces and the Importation of Distant Landscapes in Iban Constructions of Community and Self. Teoksessa Siikala J (toim.) Departures: How Societies Distribute Their People. Helsinki, Valopaino Oy.
- Semi J (2010) Sisäiset sijainnit. Tutkimus sukupolvien paikkakokemuksista. Joensuu, Joensuun yliopistopaino.
- Shore B (1996) Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning. Oxford University Press.
- Strauss C & Quinn N (1997) A Cognitive Theory of Cultural Meaning. Cambridge University Press.
- Suopajärvi T (2009) Sukupuoli meni metsään. Luonnon ja sukupuolen polkuja metsäämmattilaisuudessa. Vantaa, Hansaprint Direct Oy.
- Sutherland A (1975) The American Rom: A Case of Economic Adaptation. Teoksessa Rehfisch F (toim.) Gypsies, Tinkers and other Travellers. Lontoo, Academic Press Inc.
- Taivalantti M (2012) Katkokset, jatkuvuudet ja sairauselitykset kainuulaisnaisten sepelvaltimotautikertomuksissa. Väitöskirja. Oulun yliopisto.
- Tanner A (2000) Keski- ja Itä-Euroopan romanit. Historia, yhteisöt ja nykyolot. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 2. Helsinki, Oy Edita Ab.

- Tanner R (1986) Mustalaisten asunto-olot. Selvitys puutteellisesti asuvista ja asunnottomista mustalaisista vuonna 1985. Helsinki, Sosiaalhallituksen raporttisarja.
- Tanner R & Lind T (2009) Käheä-ääninen tyttö. Kaalengo tsaj. Falun, Scandbook Ab.
- Tervonen M (2012a) Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Tervonen M (2012b) Romanit ja suuri muutos. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Tervonen M (2012c) Miranda Vuolasranta. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Tervonen M & Enache AL (2012) Uusia tulijoita. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Tuomi J & Sarajärvi A (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vast vastensa (2007) Opas romanien kanssa työskenteleville sosiaalialan ammattilaisille. Oulu, KalevaPrint.
- Vesanen P (2003) Esipuhe. Teoksessa Pirttilahti M Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa. Ympäristöministeriön Ympäristöopas. Helsinki, Edita Prima.

- Vidra Z & Messing V (2010) Roma between labour market and welfare in Slovakia. Teoksessa Mannila S, Messing V, van den Broek H-P & Vidra Z (toim.) Immigrants and Ethnic Minorities. European Country Cases and Debates. Helsinki, University Print.
- Viljanen AM (2003) Järki vai tunteet? Teoksessa Laaksonen P, Knuuttila S & Piela U (toim.) Tutkijat kentällä. Helsinki, RT-Print Oy.
- Viljanen AM (2012) Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa Pulma P (toim.) Suomen romanien historia. Hämeenlinna, Kariston Kirjapaino Oy.
- Vilkko A (1995) Lukijaelämää. Teoksessa Haavio-Mannila E, Hoikkala T, Peltonen E & Vilkko A (toim.) Kerro vain totuus: Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki, Gaudeamus.
- Vilkko A (2010a) Kohteena koti. Teoksessa Vilkko A, Suikkanen A & Järvinen-Tassopoulos J (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere, Juvenes Print.
- Vilkko A (2010b) Eletyn tilan kertominen. Teoksessa Vilkko A, Suikkanen A & Järvinen-Tassopoulos J (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere, Juvenes Print.
- Vilkko A, Suikkanen A & Järvinen-Tassopoulos J (toim.) (2010) Kotia paikantamassa. Tampere, Juvenes Print.

Liitteet

Liite 1

Haastattelukysymykset

- Henkilötiedot: nimi, syntymävuosi ja -paikka
- Lapsuudenperhe (keitä kuului?), nykyinen perhe
- Kertoisitko omasta asumishistoriastasi? Muutot ym.?
  - lapsuudenkoti, muut kodit tämänhetkiseen asti
  - millaisia muistoja elämäsi varrella olleisiin koteihin liittyy?

- Mitkä asiat niistä ovat tehneet kodin? / Mitkä asiat ovat estäneet kodin muodostumista?
- Oletko ottanut mukaasi nykyiseen kotiisi jotain lapsuudenkodistasi?
  - Miksi? / Miksi et?
  - Onko jotain, mitä toivoisit lastesi ottavan kotoaan mukaansa, kun he muuttavat pois?

- Onko sinulla enemmän kuin yksi koti? Jos on, millaisia ne ovat?
- Mikä on sinulle kaikkein kodikkain paikka?
  - Mikä tekee siitä kodikkaan? Miksi?

- Mikä on mielestäsi paras/tärkein/rakkain paikka kotonasi?
  - Miksi?

- Miksi asutte tällä hetkellä juuri tässä?
- Mikä kodissa on sinulle tärkeintä?
  - Ihmiset? Esineet (mitkä)?

- Mitä kodissa voi tehdä? /Mitä ei?
- Mitä teet kotona mieluiten? /Mitä et tykkää tehdä?
- Käykö teillä kotona vieraita?
  - Keitä käy?
  - Saako tulla keitä vain?
  - Onko olemassa ihmisiä, joita et haluaisi kotiisi vieraiksi? Miksi?

- Vaikuttavatko sosiaaliset verkostot kodin muodostumiseen?
- ”Kodin rajat”
  - Mihin mielestäsi koti loppuu? Mistä alkaa?

- Jos mietit, että olet ollut poissa kotoa pitkään ja palaat takaisin, niin millaisia tunteita kotiin palaaminen herättää?
- Koetko koskaan koti-ikävää?
  - Mitä se mielestäsi on?
  - Mitä silloin kaipaat?
- Onko mielestäsi olemassa tyypillistä romanikotia?
  - Millaisia piirteitä?
  - Entä onko olemassa tyypillistä kantaväestön kotia? → Millaisia piirteitä?
- Eroaako kotisi vanhempiesi tai isovanhempiesi kodista?
  - Miten? / Miksi ei?
  - Onko samankaltaisuuksia? Perittyjä asioita?
- Tapahtuuko kodissasi muutoksia?
  - Millaisia? Hyviä vai huonoja? Miksi?
- Voiko jokin asia tehdä kodista ”ei-kodin”?
→ ei enää halua asua siellä/ ei tunnu enää kodilta
  - esim. tapahtuma? Miksi?
- Mitä koti merkitsee sinulle juuri nyt?
  - Ovatko merkitykset muuttuneet elämän varrella?
- Millainen on unelmakotisi?